

Cultuurhistorisch tijdschrift

OudRhenen

Rhenen-Achterberg-Elst ■ jaargang 41 ■ nummer 1 ■ januari 2022

Een wandeling door de tuin van Remmerstein

Jan van Goyen: Gezicht op Rhenen
Rudolf Strässer en Artexil
Recensie Slag om de Grebbeberg

Van de redactie

Om te beginnen doen wij alle lezers van OudRhenen de beste wensen voor het nieuwe jaar toekomen. Gezondheid en voorspoed voor u en allen die u lief zijn!

We bewegen ons op het moment dat we dit schrijven langzaam richting het einde van het jaar met de bijbehorende donkere dagen. Een jaar waarin corona opnieuw een grote rol speelde in ons aller leven, maar ook het jaar waarin we, na een korte onderbreking, gelukkig weer met OudRhenen verder konden gaan. Wij merkten dat velen daar oprecht blij mee waren. OudRhenen werd gemist. Wij willen iedereen hartelijk bedanken voor de positieve reacties die wij ontvingen naar aanleiding van de eerste OudRhenen 'nieuwe stijl', die in de herfst van dit jaar verscheen.

Het doet ons goed te merken dat mensen de moeite, die wij als redactie hebben betracht om de wensen van de lezer vorm te geven, hebben opgemerkt en hun waardering hierover ook uitspraken.

Het redactiewerk doen wij niet alleen. Wij zijn in de gelukkige positie dat de redactieraad die in eerste instantie was ingesteld om ons bij te staan om de eerste OudRhenen 'nieuwe stijl' vorm te geven, zich bereid heeft verklaard dit in de toekomst te blijven doen. En dus willen wij ook de redactieraad heel hartelijk bedanken, want hun steun maakt niet alleen het werk lichter, maar ook leuker.

Op onze oproep voor kopij kregen wij interessante en uiteenlopende reacties. Dat zult u ook terugzien in deze eerste uitgave van 2022. Ons streven is uitgaven met een diversiteit van culturele onderwerpen aan u te presenteren. Met uw inbreng hopen wij dat iedere keer voor elkaar te krijgen.

Wij bedanken eenieder die met reacties, tips, artikelen, foto's of anderzijds aan de inhoud van deze OudRhenen heeft meegewerkt. Blijft u dit vooral doen.

Wij wensen u veel leesplezier!

Conchita de Jong en Pieter Vis

Artikelen die onderzoeksresultaten van recent historisch onderzoek presenteren hebben de voorkeur.

- Het artikel moet toegankelijk, lezenswaardig en inspirerend zijn;
- het artikel is niet te lang (1.500 tot maximaal 3.500 woorden) en rijk geïllustreerd;
- het artikel moet voor de geschiedschrijving van Rhenen, Achterberg en Elst als geheel van belang zijn;
- aanleveren in Word, afbeeldingen minimaal 300dpi.

E-mailadres: redactie@oudrhenen.nl

Inhoud

In dit nummer....

4 Verrassend leuke klus

De werkgroep Vrouwen van Rhenen wil via minimaal 101 vrouwenlevens de geschiedenis van Rhenen vertellen. Die uitdaging is een verrassend leuke klus geworden.

8 Een wandeling door de tuin van Remmerstein

Remmerstein heeft een bijzondere tuin, die monumentale status heeft en ontworpen werd door tuinarchitect D.F. Tersteeg. Conchita de Jong neemt u mee op een wandeling door het landgoed.

17 Door vuurdoop en gevangenkamp

Een halfjaar na de slag verschijnt 'Tusschen Vuur en IJzer'. Sergeant Hendrik van Heerde vertelt daarin over zijn belevenissen in de Meidagen van 1940. Pieter de Vries heeft het voor u gelezen en is onder de indruk.

25 Rudolf Strasser

Een intrigerend verhaal over het wel en wee van een textiel fabriek gedurende de oorlogstijd. Jenneke Hiensch-Hess vertelt over de problematische samenwerking van een fabrikant in moeilijke omstandigheden.

En verder....

6 De ligging van de Gasthuisstraat in de Middeleeuwen

15 Rhenen is echt vet!

21 Het vondelingetje van Elst

23 Collectie Deys online

31 Jan van Goyens Gezicht op Rhenen

34 Nieuw in het Stadsmuseum Rhenen

34 Wie weet iets over

35 Vroeger en nu

36 Uit het HVOR-bestuur

37 Verantwoording

38 Colofon

38 Errata

Verrassend leuke klus

Een echte uitdaging en leuk om de geschiedenis van Rhenen en omstreken te vertellen in 101 Rhenense vrouwenlevens

De nieuwe HVOR-werkgroep Vrouwen van Rhenen is de uitdaging aangegaan om via minimaal 101 vrouwenlevens de geschiedenis van Rhenen te vertellen vanuit een andere invalshoek. Mirjam Groenendijk, Henny Boor, Jacomine Oosterhof met medewerking van Maike Woltring en Willy Hoorn vormen de werkgroep. Die uitdaging is een verrassend leuke klus geworden om verborgen vrouwenlevens uit de geschiedenis van onze stad voor het voetlicht te halen en zo een extra andere kleur te geven aan de historie van Rhenen.

Aanleiding

Het thema ZIJ/HIJ van de Maand van de Geschiedenis, oktober 2019 is aanleiding voor de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o. om daar invulling aan te geven vanuit Rhenens perspectief met een drietal korte inleidingen op 17 oktober 2019. Aansluitend richt het Stadsmuseum Rhenen een speciale expositie in met 14 opmerkelijke 'powervrouwen' van Rhenen. De expositie liep van december 2019 tot en met 20 juni 2020. Deze activiteiten vormen ook het startsein voor de werkgroep Vrouwen van Rhenen.

Wat vertellen deze verhalen?

Deze vrouwenverhalen schetsen een meer compleet beeld van onze geschiedenis dat tot nieuwe inzichten leidt en veelzijdigheid brengt in onze blik op verleden EN heden!

In onze zoektocht komen we beroemde en adellijke vrouwen tegen, maar ook misdadigsters en vrouwen die in een kwade reuk stonden, dus sociaal minder gewenst zijn. Er zijn vrouwen die niet om eigen verdienste bekend werden, maar wel als minnares of vrouw van een mannelijke beroemdheid. Op de website vind je deze spannende, romantische en verrassende verhalen terug, opgedeeld in drie periodes. Verhalen die onze stad en onze geschiedenis een eigen kleur geven.

Zou het lukken?

In 2019 vroegen we ons af of het zou lukken om over minimaal 101 vrouwen uit de geschiedenis van Rhenen kleurrijke verhalen te vertellen. Rhenense vrouwen hebben voor 50% bijgedragen aan het sociale weefsel dat onze mooie stad heeft gevormd. Maar we komen in de verhalen die we kennen slechts 10 % tegen.

Nu in 2021 kunnen we zeggen: het is gelukt. Een kleurrijk boekje en een digitaal Rhenens vrouwenboek hebben we inderdaad kunnen vullen met meer dan 101 verhalen over Rhenense vrouwen door de eeuwen heen.

Zoeken en vinden

We zochten de namen van kleurrijke vrouwen uit Rhenen en omstreken en er bleken voldoende te vinden, een luxe waardoor we een selectie konden maken. Kleurrijke vrouwen met hun eigen, vaak onbekende verhalen over schandalen, een crime passionel, een middeleeuwse romance en openlijk samenleven zonder gehuwd te zijn. Over kunstenaars, ondernemende vrouwen, dappere vrouwen en avontuurlijke vrouwen, maar ook over heksen, misdadigsters en minnaresses. Die verhalen hebben we met plezier gelezen.

Hulp

Op onze speurtocht zijn we geholpen door de rijke archieven van het blad OudRhenen, door leden van de Historische Vereniging, het Stadsmuseum en het Cunera-gilde. Onze belangrijkste bronnen voor elk verhaal hebben we opgenomen. Het vrouwelijk perspectief en een bredere historische context hebben we toegevoegd.

Historische achtergrond

Bekijk je de geschiedenis van Rhenen vanuit het leven van vrouwen, dan kom je dichterbij de sociale geschiedenis van de stad. Vrouwen waren immers per definitie tot in de 20ste eeuw afhankelijk van anderen voor hun economische positie. We ontdekten ook dat in elk levensverhaal, hoe bescheiden dan ook, de lijnen van de geschiedenis van ons land en van Europa terugkomen. We kregen een scherp beeld toen we kozen voor een chronologische volgorde. De verhalen rangschikten we in drie periodes, tijdperken waarin de samenleving steeds fundamenteel veranderde en dus ook de positie van vrouwen. Een korte inleiding geeft per periode de positie van de vrouw in die tijd.

Lees alle verhalen en je hebt een geschiedenisboek over ons land gelezen!

Resultaten

Inmiddels hebben we een eigen website die gevuld is met de vrouwenverhalen.

Breng een bezoek aan onze website via de link <https://vrouwen-van-rhenen.jouwweb.nl/> of via de QR code.

Het boekje '101 kleurrijke vrouwen kleuren Rhenen' met verschijningsdatum november 2021 is vanaf half december te koop voor € 12,50 bij de Coöp in Achterberg, de Jumbo in Rhenen en in het Stadsmuseum. Ook kan contact opgenomen worden met Mirjam Groenendijk, m.groenendijk@freeler.nl en Henny Boor, hboor21@planet.nl. Met uw aankoop draagt u bij aan de aankoop van Gezicht op Rhenen van Jan van Goyen.

Op de websites van het Stadsmuseum, de HVOR en het Cultuurplatform komt een linkje naar een filmpje waarin u kennismaakt met Gartje Goossens, één van de historische vrouwen uit het boek.

Het verhaal van Eleonora van Engeland (1318-1355)

Ooit gehoord van Eleonora, de Engelse koningsdochter? Zij maakt een wonder mee in Rhenen. Hier komt haar verhaal.

Vraag om relikwie

Wanneer Eleonora van Engeland, hertogin van Gelre, als pelgrim Rhenen bezoekt, vertelt deze koningsdochter een verwante te zijn van de heilige Cunera en vraagt in de Cunerakerk om een relikwie in de vorm van enkele draden uit de wurgdoek. Ongetwijfeld maakt zij als koninklijke prinses een imponerende indruk op de burgers van Rhe-

nen en ze krijgt de draden. Maar als de hertogin met haar relikwie weer naar huis wil gaan, blijven de paarden voor haar koets stilstaan zodra zij buiten de poort zijn. Alle pogingen om hen weer in beweging te krijgen mislukken. De dieren blijven halsstarrig weigeren om nog een stap te verzetten. Eleonora is overtuigd dat dit Cunera's werk is. Ze keert terug naar Rhenen en brengt de relikwie weer naar de Cunerakerk. Bij vertrek hebben de paarden geen bezwaar meer om naar huis te gaan.

Koningsdochter

Eleonora, dochter van de Engelse koning Edward II en Isabella van Frankrijk, komt met alle pracht en praal naar Gelre en trouwt op 14-jarige leeftijd met Reinald II hertog van Gelre. Ze krijgt twee zonen. In 1336, ze is

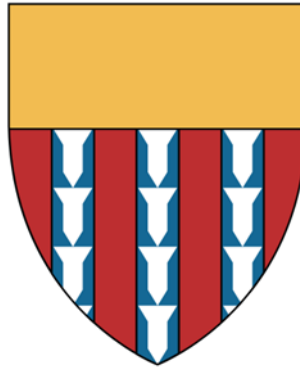
dan pas 18 jaar, wordt ze als gevolg van intriges van machtige hovelingen verbannen van het hof. Ze zou aan lepra lijden. In 1343 overlijdt haar echtgenoot. Ze eist haar positie op en met succes. Eleonora neemt de voogdij over haar tienjarige zoon Reinald III op zich. Zij voert dan het bewind over het hertogdom Gelre en de graafschap Zutphen en controleert de financiën, bijgestaan door een aantal edelen. Eind 1344 trekt ze zich terug en verblijft vanaf die tijd in diverse kloosters. Ze overlijdt op 37-jarige leeftijd.

Poorten en muren van Rhenen

Tussen 1250 en 1258 krijgt Rhenen stadsrechten. Dat hangt samen met de positie van Rhenen op de grens van Utrecht en Gelderland. Dat stadsrecht houdt onder meer in dat Rhenen muren en poorten mag bouwen. In oude teksten staat dat Rhenen in 1346 voor het eerst omringd is door een muur. We kunnen dus zeggen dat Eleonora tussen 1346 en 1355 in Rhenen is geweest.

De ligging van de Gasthuisstraat in de Middeleeuwen

Het zegel van Rudolph die Cock, ridder, overleden tussen 1265 en 1281 (foto HUA). Rechts de familiewapens De Cock, drie palen van vair¹ met schildhoofd, en De Cock van Opijnen, idem met in het schildhoofd een half uitkomende rode leeuw (ontwerp Twan Rebel)

Te Rhenen bevonden zich twee pastorieën, respectievelijk in de Gasthuisstraat en bij de Bergpoort. In Rhenen heeft zich een commanderij van de Ridderlijke Duitse Orde (RDO) bevonden. De commandeur was tevens pastoor van de Cunerakerk en woonde in een pastorie in de Gasthuisstraat, later de ambtswoning van de eerste predikant. De priesterbroeders van de RDO verbleven in een commanderijgebouw bij de Westpoort. Eind 14e eeuw vond een verlegging van de Gasthuisstraat plaats. Ingegaan zal worden op de Gasthuisstraat en de toenmalige commandeur/pastoor die opgevolgd werd door Dirc van den Rijn, de oprichter van het Sint Cuneragilde in 1392.

De Gelderse familie De Cock

Op 15 juni 2021 promoveerde aan de Rijksuniversiteit Groningen (Henri) J.J. Vermeulen op het proefschrift getiteld *Bouwsteen en Toetssteen – Een overweging van de bronnen en methoden gecentreerd rond het Gelderse geslacht De Cock*. Dit proefschrift is in boekvorm, drie delen, in 2021 uitgebracht door het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde te 's-Gravenhage. Aanvankelijk had zijn onderzoek alléén betrekking op de familie De Cock in de Tieler- en Bommelerwaarden van 1250 tot 1500. Later bleken de gevonden onderzoeksmethoden ook toepasbaar te zijn op veel adellijke families in de Nederlanden in de Late Middeleeuwen.

Stamvader van de familie De Cock is Rudolf die Cock, die drie zonen had, waaruit de takken De Cock van Waardenburg, De Cock van Opijnen en De Cock van Neerijnen

voortkwamen. Rudolf die Cock, ridder, is overleden tussen 5-8-1265 en 10-1-1281. Van hem is een zegel (zie afbeelding) bewaard gebleven dat zich bevindt in het archief van het Kapittel van St. Jan, dat bewaard wordt in Het Utrechts Archief. Relevant voor dit artikel is een telg uit het geslacht De Cock van Opijnen, de geestelijke heer Dirc de Cock van Opijnen, waarschijnlijk overleden in 1392. Hij was een zoon van Dirc de Cock van Opijnen, knape², overleden tussen 8-6-1366 en 20-8-1390, tr. N.N. De tak De Cock van Opijnen heeft meerdere knapen en ridders voortgebracht.

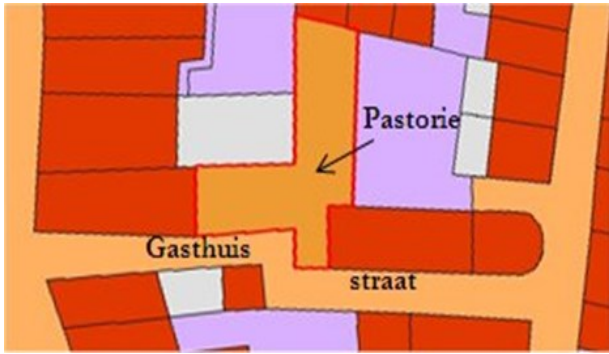
De pastorie in de Gasthuisstraat

In het jaar 1606 lieten de toenmalige gasthuismeesters, Henrick van Amerongen en Adriaen Diercxen, een inventaris maken van de bezittingen van het gasthuis. De stadsarchivaris van Rhenen, R. Jesse, heeft in 1915 de aantekeningen getranscribeerd en als boekje, gedrukt bij C. Wai-boer te Rhenen, uitgebracht.

Er worden excerpten van charters met aanhangende zegels, rentebrieven, transportbrieven, huurcedullen³, contracten etc. beschreven die helaas mettertijd verloren zijn gegaan.

Bij het doorlezen van het boekje viel mijn oog op de volgende beschrijving:

'Noch eenen besegelden transportbrieff beginnende: Wij Jan van Bemmel, Richter enz. ende eijndende: Gegeven in 't jaer ons Heeren 1390 op Sinte Martijnsavont wesende besegelt mit drie groene uijthangende zegels, bij welcken

De ligging van de pastoriewoning in de Gasthuisstraat; ter plaatse verspringt de straat.

transport brieff Dirc de Kock opgedragen heeft ten behoeve van Aelbert van Bommel alle rechten, 't welck hij hadde aen eenen Schepen-brieff van Rhenen, inhoudende dat Gijsbert Lijster ende Reijnier van Velu, Gasthuysmeesters belooff hebben dat die straet, leggende westwaerts de voorz. Dirc de Kocks huijsinge, ende suijtwaerts naest het Gasthuys sall blijven leggen tot een gemeenstraet tertijt toe, dat die Gasthuysmeesters in der tijd de voors. Dirc betaelen sestien pont paeijementes, alles to Rhenen dan ghenge ende geheven wesen sall ende geteijckent mit de letter C'.

Het huis van Dirc de Cock, later de pastorie van de Cunerakerk, was kennelijk zijn eigendom en nog niet van de Cunerakerk. Op het gedeelte van de Gasthuisstraat ten westen van zijn huis bezat hij dus kennelijk rechten. De straat verspringt ter plaatse en er is een doorgaande straat gekomen die verder ten zuiden onder het Gasthuis langs liep en voorbij de Gasthuiskapel uitkwam op de Koningstraat.

De Ridderlijke Duitsche Orde (RDO) had vóór 1277 reeds

Gezicht op de Gasthuiskapel op de hoek van de Koningstraat en de Gasthuisstraat te Rhenen. Maart 1913 Bron Utrechts Archief

te Rhenen een commanderij gesticht vlakbij de Westpoort. De RDO bezat tevens het patronaatsrecht van de Cunerakerk en de commandeur van Rhenen was tevens pastoor van de kerk.

Naar het zich laat aanzien was genoemde Dirc de Cock (van Opijnen) in 1390 commandeur/pastoor en woonde kennelijk apart van de andere priesterbroeders. Deze geestelijke wordt in 1392 vermeld samen met zijn broer Jan de Cock van Opijnen, eveneens geestelijke, als Willem van Gulik hen van hun gedeelte van een schuld aan wijlen hertog Reinoud III en hertog Eduard van Gelre kwijt.

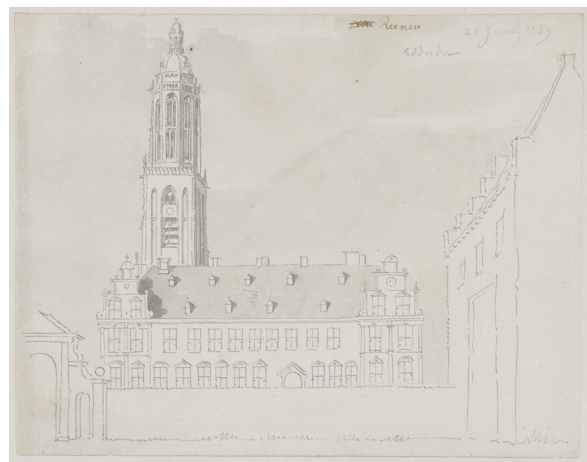
In datzelfde jaar overlijdt hij, want in dat jaar wordt Dirc van den Rijn als commandeur/pastoor genoemd. Deze stichtte in dat jaar het St. Cuneragilde dat een belangrijke rol speelde bij de Cuneraverering.

In de stichtingsakte lezen we hierover:

'Int jaer ons Heren doe men screef MCCCXCII des Sonnedaghes nae den Heylighen Dertiendach, doe overdroeghen wij, broeders van Sunte Kuneren ghilde bi her Dics raede van den Rijn, onsen commeldeer, in sijn huus, dat wij willen singhen alle Dinxdage te vespertijt een vesper van Sunte Kuneren ende alle Woensdaghe te merghentijt een misse van Sunte Kuneren'.

Ook hier is weer sprake van 'zijn huis', het huis van de commandeur dus.

De leden van het Cuneragilde werden geacht bij de erediensten op dinsdag en woensdag aanwezig te zijn op straffe van een geldboete als men niet op kwam dagen. Het was belangrijk, ook voor de pelgrims die naar Rhenen kwamen en door het bijwonen van de bijeenkomsten op dinsdag en woensdag een aflaat konden verwerven. Het Cuneragilde kreeg de helft van de opbrengsten van de offerkist.

Rechts oude commanderij. Cornelis Pronk 1729 Rijksmuseum

Een wandeling door de tuin van Remmerstein

Op het landgoed Remmerstein, gelegen in Rhenen, bevindt zich een zeer bijzondere tuin. Deze tuin, die een monumentale status heeft, werd ontworpen door tuinarchitect D.F. Tersteeg. Tersteeg ontwierp deze tuin in wat wordt genoemd de Nieuwe Architectonische Tuinstijl. Er zijn in Nederland niet veel parken of tuinen meer in deze specifieke stijl en dit verhoogt de historische waarde van de tuin. De grondslag voor dit artikel werd gelegd tijdens een ontmoeting die ik had met Annelou Evelein in juni 2021. Annelou is verantwoordelijk voor het beheer van de tuin van Remmerstein. Het volgende verhaal ontstond tijdens een wandeling.

Op weg

Het is een warme dag in juni als ik aankom bij het begin van de indrukwekkende oprijlaan, die leidt naar het huis

en de tuin van Landgoed Remmerstein. Twee gemetselde kolommen met korte lage zijmuren aan de linker- en rechterzijde van het begin van de laan markeren de toegang tot het landgoed. Op beide kolommen staat een stenen leeuwtje dat elk een wapenschild ophoudt. Aan de linkerzijde het wapen van de familie Philipse en rechts het wapen van de familie Van Hoytema. Het echtpaar Philipse-van Hoytema was de opdrachtgever voor de bouw van het huidige huis Remmerstein en voor de tuin die daarbij werd aangelegd. 'Remmer' staat er op een ingemetselde steen van de linker kolom en 'Stein' op de rechter. Ik ben aan het juiste adres aangekomen en rijd de oprijlaan op richting de tuin waar ik een afspraak heb met Annelou Evelein, die sinds enkele jaren het beheer van dit groene monument onder haar hoede heeft.

Het landgoed Remmerstein

Remmerstein is een eeuwenoud landgoed met een rijksmonumentale buitenplaats uit 1912. Het landgoed bestaat onder andere uit een landhuis en een tuin. Het huis werd ontworpen door architect Samuel de Clercq en heeft een zogenaamde vlinderplattegrond. De as is geprojecteerd op een historische laan, die als het ware door het huis heenloopt. Deze laan loopt van oost naar west het Remmersteinse bos in, waarbij het oostelijke gedeelte de oprijlaan is en het westelijke gedeelte de zichtlaan.¹

De tuin werd aangelegd in Nieuwe Architectonische Tuinstijl en ontworpen door Dirk Tersteeg. Naar aanleiding van het honderdjarig bestaan van het landhuis verscheen in september 2012 een speciale uitgave van OudRhenen, gewijd aan het landgoed. In het artikel over de tuin, getiteld 'De tuin van Remmerstein en haar bewoners', beschrijft tuinhistorica Carla Oldenburger-Ebbers de geschiedenis van de tuin in relatie tot zijn bewoners. Met het artikel wil Oldenburger achterhalen wat de bewoners van het huis in een bepaalde periode voor de tuin hebben betekend.

Drie jaar na het verschijnen van dit artikel ging het landgoed over in handen van de volgende generatie erfgenamen. Dit zijn de achterkleinkinderen van het echtpaar Philipse-van Hoytema. Ook wisselde in de afgelopen jaren de samenstelling van de mensen die het huis bewonen en in januari 2021 startte een nieuw team tuinverzorgers hun werk.

Een goede gelegenheid om op deze plaats de geschiedenis, maar vooral ook de toekomst van deze unieke tuin opnieuw onder de aandacht te brengen.

Wat is de Nieuwe Architectonische Tuinstijl?

De Nieuwe Architectonische Tuinstijl ontstond aan het begin van de twintigste eeuw. Kenmerkend voor deze stijl is dat de tuin als een verlengstuk van het huis werd gezien. De tuin werd als een 'buitenkamer' op de architectuur van het huis afgestemd.

Gemetselde elementen als keermuurtjes, pergola's en priëlen, trappartijen en vijvers met gemetselde randen, bepalen heldere kaders en zorgen voor een verlenging van de blik vanuit het huis naar buiten toe. Voor de tuinarchitecten die in deze stijl ontwierpen stond het creëren

Zicht vanaf begin oprijlaan

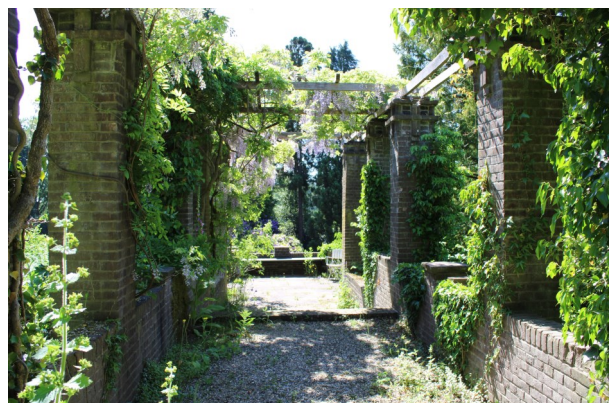

van een verbinding tussen huis en tuin centraal.

Eén van de tuinarchitecten die deze gedachtegang sterk wist te vertalen in zijn werk was Dirk Frederik Tersteeg (1876-1942), die we met recht de voorloper van de Architectonische Tuinstijl in Nederland mogen noemen. Bijzonder bij het doorvoeren van deze tuinstijl was het belang van een nauwe samenwerking tussen architect en tuinarchitect om huis en tuin zoveel mogelijk uit één ontwerp te laten ontstaan. Bij de aanleg van de tuin van Remmerstein slaagde dit zeer goed. De architect van het huis, Samuel de Clercq, en tuinarchitect Dirk Tersteeg werkten nauw samen. Het resultaat is dat huis, tuin en omgeving een hele mooie en logische eenheid vormen.²

Wie was Dirk Tersteeg?

De in Amsterdam geboren Dirk Tersteeg volgde zijn theoretische opleiding aan de Tuinbouwschool Linnaeus aldaar en deed daarna praktijkervaring op bij boom- en rozenkwekerij G.A. van Rossum in Naarden. Hij liep stages in Trier en Orléans voordat hij in Naarden neerstreek, waar hij in 1899 samen met zijn broer Jan Georg een kwekerij overnam. Dirk was naast hovenier en kweker ook zeer geïnteresseerd in architectuur. Hij had uitgebreid kennisgenomen van de laatste architectonische stromingen en toen hem gevraagd werd om tuinen niet alleen te beplanten maar ook te ontwerpen, deed Tersteeg dit als een van de eersten in Nederland in de Nieuwe Architectonische Tuinstijl. De kenmerkende gemetselde elementen als geaccentueerde hoogteverschillen, pergola's, monumentale trappartijen en ommuurde vijvers zijn ook in de tuin van Remmerstein duidelijk terug te vinden.³

Onder de pergola

Oldenburger vermeldt dat vooraanstaande Engelse tuinarchitecten als Blomfield, Mawson en Inigo Triggs in toonaangevende publicaties aandacht besteedden aan de ontwikkeling van deze stijl. In 1912, het bouwjaar van Remmerstein, verscheen een boek van Gertrude Jekyll en Lawrence Weaver, getiteld 'Gardens for small country houses', waarin voorbeelden zijn te vinden die sterk aan de tuin van Remmerstein doen denken. Tersteeg zou in zijn werk op deze Engelse ideeën voortborduren. Hij ontwikkelde zich tot een succesvol tuinarchitect zowel in Nederland als buiten de landsgrenzen.⁴

Een ontmoeting in de tuin

Sinds zes jaar wordt het landgoed beheerd door de vierde generatie erfgenamen.

Dat het beheer van een historische tuin geen sinecure is zal tijdens de wandeling duidelijk worden.

Een tuin verandert door de tijd heen. Beplanting verandert van vorm en modebeelden veranderen. Het is niet vanzelfsprekend dezelfde plantensoort steeds terug te plaatsen om een tuin hetzelfde aanzicht te laten behouden. Maar hoe houd je dan toch de historische gelaagdheid zichtbaar?

Het is een warme zomermiddag in juni als ik Annelou ontmoet in de tuin van Remmerstein. Na de vele regenbuien die in het voorjaar zijn

gevallen, is met het stijgen van de temperatuur de tuin in twee weken tijd getransformeerd tot een bloeiende, groene luthof. Het gazon is een fris groen kleed, rozen, rodoendrons en hortensia's staan in bloei en de loofbomen staan dik in het loof. In de borders bloeien veel van de vaste planten. We staan bij de terrاسبorder die de zuidelijke afsluiting vormt van de terrastuin, die van daaruit zacht glooiend afloopt naar het weiland aan de zuidoostzijde van de tuin. Annelou wijst op bijzondere vaste plantensoorten als de kogeldistel met zijn blauwpaarse bollen, de fel oranje oosterse klaproos, de paars bloeiende prachtsalvia en elegante siergrassen. Op de vraag of de beplantingsschema's van de borders nog overeenkomen met de schema's uit 1912, legt zij uit dat dit is bestudeerd door Carla Oldenburger, die ook het artikel over de tuin

Trappen tussen het derde en vierde terras

Keermuren, trappen en hoogteverschillen

voor OudRhenen schreef waar wij eerder aan refereerden. Voor de huidige invulling kwam men in overleg met de toenmalige tuinbaas, Michiel Almekinders, tot een keuze van planten en siergrassen naar voorbeeld van eerder genoemde Gertrude Jekyll, die de tuin heel goed recht doen maar niet de oorspronkelijke beplanting zijn geweest.⁵

Bijzonder van deze tuinstijl was het belang van een nauwe samenwerking tussen architect en tuinarchitect.

Het oorspronkelijke borderbeplantingsplan is overigens wel bewaard gebleven. Dit in tegenstelling tot de ontwerp-tekeningen van de tuin. Restauratie van beplanting van

de borders naar de situatie uit 1912 is dus mogelijk. De borders waren toen eenvoudiger ingericht en er groeiden voor die tijd populaire plantensoorten als begonia's, geraniums en rozen in, legt Annelou uit.

Het schrale grasland dat zich uitstrekt voor de pronkborder op het vierde tuinniveau, volop in bloei, was wel aanwezig bij de eerste tuinaanleg. Een aardige toevoeging kreeg ik later van de tante van Annelou, Saskia von Geldern-Bentinck. Zij vertelde dat dit stuk grasland werd gebruikt voor verjaardagspartijtjes. Ook graasde er een geitje, die, als hij niet in de tuin stond, in het vriendelijke schuurtje naast het huis verbleef.⁶

Ik word gewezen op de gelaagdheid van de grassen welke aan dit stuk van de tuin een aantrekkelijke speelsheid geeft.

Annelou Evelein

De tuingevel van het huis

Border sluit zuidelijke kant van de terrastuin af

Reuzenklaproos

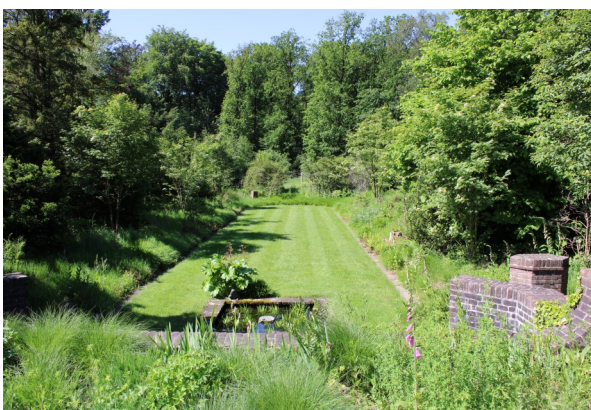
Bloeiende wilde artisjok

Zicht over het schrale grasland

Voorheen bood dit zicht naar de Grebbeberg toe

Blik op het klein Bellagio

Kastanjeboom met op de voorgrond de zonnwijzer

Die speelsheid wordt versterkt door de aanwezigheid van bijen en vlinders, die lichtvoetig dansen over de bloeiende, in de wind bewegende grassen. Het is nog steeds een speelse weide.

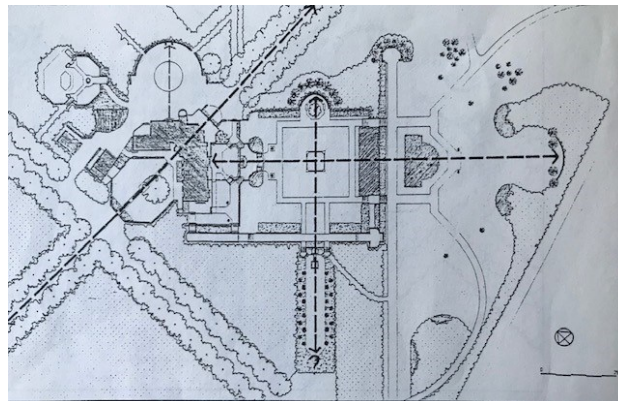
Annelou vertelt hoe haar overgrootouders opdracht gaven voor de bouw van een huis met tuin, die zich op natuurlijke wijze zouden moeten inpassen in het landschap. Dit uitgangspunt sloot aan bij de denkbeelden van tuinarchitect Tersteeg en de nieuwe tuinstijl waarin hij zijn tuinen ontwierp. Ook het werken met terrassen op verschillende niveaus zoals in de tuin van Remmerstein, was een veel voorkomend element. Doordat het terrein natuurlijk afliep kon Tersteeg dat goed gebruiken om terrassen aan te leggen. Een ander kenmerkend element van de Nieuwe Architectonische Tuinstijl was dat de tuinen een besloten karakter hadden en veelal afgesloten waren van de omgeving door hoge beplanting. Speciaal gecreëerde zichtlijnen vormen de relatie met de omgeving. In de tuin waar wij vandaag zijn is dit principe goed te zien.

Vanuit het huis heeft men een uitzicht over de gehele tuin en wordt de blik geleid naar het grasland aan de zuidoostzijde van de tuin. Bomen zijn ruimtevormend gebruikt en dragen zo bij aan het benadrukken van deze zichtlijn over de lengte van de tuin.

De grootste zichtlijn over de breedte ervaart men als men staat bij de oude kastanjeboom. Vandaar wordt de blik geleid via het zogeheten klein Bellagio, naar het bos daarachter.

Annelou vertelt dat haar familie het vermoeden heeft dat hun overgrootmoeder de inspiratie voor het inrichten van dit stukje tuin had opgedaan tijdens een van haar reizen naar Italië. Daar, aan het Comomeer, liggen plaatsjes zoals Bellagio, waar in parken en villatuinen rijen cipressen langs lanenstelsels zijn geplant, zodat wandelaars in de schaduw van de bomen kunnen flaneren.

Op Remmerstein werd in het Bellagio een dubbele rij dwergcipressen of *Chamaecyparis* cipressen aangeplant. Deze waren in de loop van de jaren flink uit de kluiten gegroeid. Het oorspronkelijke gazon van het Bellagio was bosgrond geworden. In 2007 viel tijdens een storm een reus van een loofboom om, dwars over het Bellagio heen en vernielde daarbij de dwergcipressen. In overleg met de tuinbaas, die groot belang hechtte aan het onverstoord laten van biodiversiteit, in dit geval de bodemgrond, werd de gesneuvelde boom niet meteen geruimd. Het zou twee jaar in beslag nemen om de grote kruin, die over het Bellagio lag, stukje bij beetje weg te zagen en de geknakte cipressen te ruimen. Men koos daarna niet voor het terugplaatsen van cipressen. In plaats daarvan kwamen op die plekken meerstammige lijsterbessen met gele bessen en varens te staan. En er kwam weer een gazon, zoals in de oorspronkelijke situatie. Daar was nu immers weer zonlicht genoeg voor. "Een tuin in beweging" noemt een van de erfgenamen en beheerders dit zo passend. De tuin verandert vanzelf, beweegt, maar ook de immer nijver arbeider

Plattegrond van het ontwerp van huis en tuin. Familie archief

dende mens daarbinnen is steeds in beweging.⁷

Annelou vertelt dat haar overgrootvader een grote liefde had voor het kweken van rozen. Nog altijd staan in de tuin rozenstruiken die door de tijd heen door zorgvuldigheid van tuinlieden overgebleven zijn. Het betreft hier veelal Engelse rozensoorten, zoals de roomwitte, sterk geurende zomerbloeiër Weddingday, de licht geurende Goldfinch en de Rosa Kathleen, die in het Nederlands 'Ouderwetse Roos' wordt genoemd en die bloeit vanaf mei tot ver in de herfst.

**Je moet altijd naar de toekomst kijken met een
tuin. Je plant geen bomen voor jouw eigen
generatie, maar altijd voor de volgende.**

Het vrolijke gekwetter van vogels begeleidt ons op onze rondgang door de tuin. Kikkers springen haastig het water in als wij de waterpartijen naderen waar zij liggen te zonnebaden op de warme stenen.

De tuin bestaat uit vier niveaus. Op de hoogste staat het huis. Op de trapsgewijs aflopende drie plateaus bevindt zich op elk een waterpartij. In de mooie centrale vijver op het derde niveau, waarin de prachtige gevel van het huis wordt weerspiegeld, drijven uitbundig bloeiende wit-rose waterlelies en de rododendrons vormen indrukwekkende paarse coulissen aan beide zijden van wat voorheen een zichtlijn naar de Grebbeberg was. Zover kan men vandaag de dag niet meer kijken. Hoge bomen die deel uitmaken van een stuk productiebos, onttrekken nu het zicht op de Grebbeberg.

Kikkers op hun zonneterras bij de vijver van het Bellagio

De centrale vijver op het derde terras

Van verwaarlozing naar een nieuwe tijd

In het kort is dit wat er gebeurde tussen de tijd van de eerste bewoners en opdrachtgevers en vandaag. De familie Philipse woonde op Remmerstein tot aan de Tweede Wereldoorlog. Tijdens de oorlog zaten er verschillende groepen bewoners in het landhuis, variërend van Nederlandse militairen, onderduikers, dakloos geraakte bewoners van het Rhenense tehuis Heimerstein en verschillende Duitse (SS-) regimenten. Er was zelfs een moment dat Duitse militairen tezamen met de Heimersteinse oud-bewoners gelijktijdig met Engelse onderduikers het huis bewoonden. Het spreekt voor zich dat in deze tijd tuinonderhoud geen prioriteit genoot. Na de oorlog keerde de familie niet terug naar het landgoed. Vanaf die tijd tot aan het heden kende het huis vele bewoners, die huis en tuin gebruikten en onderhielden naar eigen inzicht en goed-dunken.

In 1985 vindt een omslag plaats als de toenmalige bewoner overlijdt en de zusjes Bentinck, kleinkinderen van het echtpaar Philipse, zich gaan buigen over de toekomst van de tuin die, ondanks goed onderhouden door de laatste bewoner, dichtgegroeid was. Hierdoor vertoonden paden, hagen en grasvelden niet meer het lijnenspel van Tersteeg.⁸

Annelou herinnert zich de overwoekerde tuin nog wel. Maar, legt zij uit: "Het voordeel van de aanwezigheid van het aangelegde metselwerk in een tuin als deze is natuurlijk wel dat oude lijnen makkelijker weer terug te vinden zijn. Mijn vader heeft bij gelegenheid wel opgemerkt dat er bijna net zoveel metselwerk in de tuin zit als in het huis."

Maar dan moeten deze lijnen ook nog bloot worden gelegd om zichtbaar te worden. Om dit voor elkaar te krijgen was langetermijnplanning nodig. Van 1985 tot 1987 werd het huis bewoond door kunstenaar Paul Brandts opdat het huis niet ten prooi zou vallen aan ongevroegde bewoning. Het was in deze periode dat de vader van de zusjes Bentinck, die was getrouwd met de dochter van het echtpaar Philipse, zich ervoor inzette dat heggen grondig werden gesnoeid en paden werden teruggezet.⁹

Met behulp van de Nederlandse Tuinenstichting werd in 1987 een groep mensen gevonden die gedurende de volgende twintig jaar het huis bewoonde als erfpachters.

De overeenkomst met de bewoners betreffende de tuin was dat zij paden en heggen zouden bijhouden, zodat de structuur van de tuin gewaarborgd zou worden.

Keuzes maken voor de toekomst

Negen jaar geleden ging een volgende fase in voor het herstel van de tuin. De structuur van de tuin, zoals lijnen maar ook hoogteverschillen, was grotendeels teruggebracht en van hieruit kon het vernieuwen en herbepplanten aanvangen. De tuin had inmiddels ook een monumentale status gekregen.

De pergola's, die op sommigen plaatsen gevaarlijk door begonnen te zakken, werden bevrijd van woekerende begroeiing zodat ze gerestaureerd konden worden. Dankzij de steun van het Parelfonds kon ook het pinetum aandacht krijgen. Een pinetum was oorspronkelijk een collectie naaldbomen die men in een tuin plantte om onderzoek te doen naar betere houtopbrengst. Het groeide in later tijd ook uit tot een modeverschijnsel in tuinen van landhuizen.

Het pinetum van Remmerstein werd aangelegd door het echtpaar Philipse en bestond in die tijd uit enkele clusters naaldbomen. Honderd jaar later waren deze clusters helemaal vergroeid en zijn de bomen huizenhoog en op vergevorderde leeftijd.

Een bomenbestellijst uit de tijd van het echtpaar Philipse is bewaard gebleven. Het geeft een beeld van welke bomen in de tuin hebben gestaan. Maar die zijn 100 jaar later niet vanzelfsprekend meer te krijgen.

Er is de afgelopen jaren, met veel inzet van de voorlaatste tuinbaas, gezocht naar een manier om een nieuwe collectie passende naaldbomen samen te stellen. Het was een tijdrovend proces dat de nodige studie vereiste en bestelde boompjes waren soms lang onderweg. Vooralsnog staan de oude naaldbomen in al hun verscheidenheid en pracht nog fier overeind, de jonge aanplant daar als beloftes voor de toekomst tussen geplant. Dankzij Het Parelfonds zijn de clusters niet langer vergroeid

Tussen de naaldbomen staat tevens ook de favoriete boom van onze gastvrouw. Het is de imposante, meer dan honderd jaar oude Atlasceder. Is deze de mooiste? We praten over die prachtige bomen in de tuin. Ook de oude kastanjeboom, die zo prominent aan het begin van de

Vijver op het tweede terras

zichtlijn over de breedte van de tuin staat, is geliefd. Bij de hele familie eigenlijk. Onder de boom is tegen een lage gemetselde muur een houten halfronde bank aangebracht. Opzettelijk half rond gemaakt zodat men, naast elkaar zittend, elkaar toch kon aankijken tijdens het converseren. Vier generaties brachten hier al tijd door, genietend van de aanwezigheid van de oude bijzondere kastanje met zijn brede, laaghangende takken die een paraplu vormen van waaronder men een prachtig zicht heeft over de tuin.¹⁰ Helaas heeft de boom een groot gat in de stam, waar in de herfst en de winter water in blijft staan. Banden houden de zware takken bijeen en elk voorjaar is iedereen blij als de boom weer in blad en tot bloei komt. Maar hoelang dat nog zal gebeuren dat is nooit te voorzien. En dan? Wat te doen als een oude boom, die zo beeldbepalend is voor een tuin, wegvalt?

We besluiten de wandeling terug op het hoogste niveau bij de voordeur van het huis, onder weer een machtige Remmerstein-boom, een excentrieke oude acacia met grillige, dikke takken. De boom moet er al hebben gestaan voordat het huis werd gebouwd.

Aan deze kant van het huis omsluit het bos de noord- en noordwestkant van het huis. Op deze plek, die de voorhof wordt genoemd, verbreedt de oprijlaan zich om ruimte te bieden aan een draaipunt met in het midden een cirkel van gras. Een lage heg scheidt de laan van het bos. Onder de bomen liggen de restanten van een pauwenhof, een cirkelvormige ruime kuil met daaromheen gemetselde muren. In de pauwenhof is een gemetselde put aanwezig en een bassin, dat de bewoning door ganzen verradert. De restauratie van de pauwentuin is ook een van de tuinprojecten die voor de nabije toekomst staat gepland.

Achter het huis ligt een kleinere tuin, de achterhof. Een dikke, strak gesnoeide taxushaag ligt er, kenmerkend voor de Nieuwe Architectonische Tuinstijl, als een groene muur omheen.

We praten nog even verder over plannen voor de toekomst. Annelou legt uit dat klimaatstress en verdroging de keuze voor de beplanting van de tuin sterk zijn gaan bepalen de afgelopen jaren. Er is geld vrijgemaakt om een bevoeiingssysteem aan te laten leggen, want handmatig sproeien begon een onmogelijke opgave te worden. De toekomst van de tuin ziet er zonnig uit. Annelou volgde zelf een deeltijdopleiding Tuin- en Landschapsinrichting aan de hogeschool Van Hall Larenstein om haar beheertaak zo zorgvuldig mogelijk te kunnen uitvoeren. Samen met Elbert van Veen en Michael Heemskerk van Hoveniersbedrijf Eemnes wordt gewerkt aan een zorgvuldig beleid van behoud. De vrijwilligers van de werkgroep 'NatuurWerkt' van IVN (Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid), die daarbij ondersteuning bieden, zijn van cruciaal belang en worden hoog geacht. Bewoners van het huis hebben in deze tijd geen bemoeienis meer met het onderhoud van de tuin.

De zon neemt af in kracht. De uren gingen vanzelf voorbij in deze prachtige omgeving.

Onder de kastanjeboom

Naaldbomen met in het midden de Atlasceder

Hoveniers Michael en Elbert aan het werk

"Het blijft altijd zoeken naar de balans tussen zichtbaar houden van de historische gelaagdheid en de mogelijkheden en wensen die je vandaag kan en wil toepassen. Je moet altijd naar de toekomst kijken met een tuin. Je plant geen bomen voor jouw eigen generatie. Een boom plant je altijd voor de volgende generatie, aldus Annelou.

Sense of place

Nogmaals valt op hoe huis, tuin en omgeving in elkaar overvloeien en een geheel vormen. Annelou merkt op dat haar overgrootmoeder, die een grote invloed had op de bouw van het huis, een heel goede 'sense of place' moet hebben gehad, om juist deze plaats en ligging voor het huis te kiezen. Dat het huis en de tuin volledig in de omgeving opgaan is absoluut een ervaring die men ondergaat op deze plek. Architect, tuinarchitect, opdrachtgevers, zij moeten elkaar wel goed hebben begrepen.

Rhenen is echt vet!

Een film met een interactieve kaart over de geschiedenis van Rhenen

Bas de Moor heeft als afstudeerproject een film gemaakt, die minimaal vijf minuten moest duren. Als geboren Rhenenaar kwam hij op het idee om Rhenen als onderwerp te kiezen. Hij wist eigenlijk vrij weinig over de stad en ging zich in het onderwerp verdiepen. Hij verzamelde informatie via internet, via de Historische Vereniging, het Stadsmuseum en was verbaasd over de rijke geschiedenis van Rhenen. In vier maanden tijd heeft hij een prachtige en instructieve film over de geschiedenis van Rhenen geproduceerd.

We spraken Bas de Moor in een digitale sessie, omdat Bas tegenwoordig in Eindhoven studeert. Uitvoerig kwamen de werkwijze en totstandkoming ter sprake, waarvan hieronder een weergave volgt.

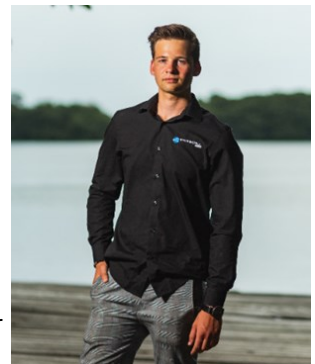
Aanleiding

Bas de Moor, student aan het ROC Rijn IJssel te Arnhem, kreeg als afstudeeropdracht voor zijn diploma Audio Visueel Specialist het maken van een film. Het was een vrije opdracht, voorwaarde was een filmduur van minimaal vijf minuten. Bas had vier maanden de tijd.

Totstandkoming

Bas woont al 20 jaar in Rhenen, maar kwam tot het besef dat hij weinig tot niets wist over de geschiedenis van zijn woonplaats. En daardoor had hij snel zijn onderwerp gevonden voor zijn film. Een verkenningstocht via internet leerde hem dat er weliswaar veel bekend is over Rhenen, maar dat het lastig is om een logische structuur in de informatie aan te brengen. Zo is het niet eenvoudig om een aaneensluitend historisch overzicht te maken omdat er in de tijd gezien veel gaten in de kennis over Rhenen zijn.

Toch werd Bas steeds enthousiaster over zijn keuze van onderwerp: de geschiedenisbeleving van Rhenen. "Rhenen is echt vet!", zei hij tegen zijn medestudenten. Bas besloot om een lijst van veelbelovende onderwerpen te maken en deze te gebruiken voor zijn speurtocht naar diegenen, die hem meer konden vertellen of verder

Bas de Moor

konden helpen. “Welk verhaal zit achter deze onderwerpen?” was zijn leidende vraag.

Op zijn lijstje met onderwerpen stonden o.m. de Cunera-kerk, de stadsmuren, kunst in Rhenen, de Cuneraheuvel, de Winterkoning, Slag om de Grebbeberg, kortom de bekende historische aspecten van de geschiedenis van Rhenen.

Contact met sleutelfiguren

Zijn eerste aanspreekpunt was Maike Woldring, directeur van het Stads museum Rhenen, een vrij logische keuze. Maike kon hem snel helpen aan voor hem bruikbare namen. Ook kon Bas putten uit eigen kennissenkring, waar met name Jouke van der Burg hem veel kon vertellen over de slag om de Grebbeberg.

Ook zijn kennismaking met de werkgroep Virtueel Rhenen bleek vruchtbaar te zijn en stelde Bas de Moor in staat om beelden van het zeventiende-eeuwse Rhenen te verwerken in zijn film.

Vervaardigingsproces

Een van de problemen waar Bas tegenaan liep was, zoals eerder genoemd, de veelheid aan onderwerpen, die vaak niet in verband met elkaar staan. Dankzij een les op school over interactieve films kreeg Bas het lumineuze idee om voor zijn film een plattegrond te laten maken, waarbij je op verschillende plaatjes kunt klikken die nader uitleg geven over het bewuste onderwerp. Iedere klik laat een verteller zien, die over dat specifieke onderwerp het verhaal vertelt. Afbeeldingen illustreren soms het besprokene. De door Virtueel Rhenen digitaal gebouwde stadsmuren laten een mooi beeld zien van de destijds in Rhenen aanwezige versterkingen en poorten.

Melissa Hulshof, digital artist, heeft de plattegrond ontworpen zoals die aan het begin van dit artikel getoond wordt. Deze is door Bas interactief gemaakt, wat een behoorlijk arbeidsintensief karwei was.

Tegelijkertijd moesten de interviews voorbereid worden. De vragen werden door Bas persoonlijk gesteld. Hierbij werd hij ondersteund door een drietal medestudenten, die microfoon, camera en belichting bedienden.

Vervolgens moest al het verzamelde materiaal geëdit wor-

Reconstructie Rhenen ca 1750 (Tom Heger, virtueel Rhenen)

den om er een film van te maken, wat het meest tijdrovende en lastigste deel van het maakproces is geweest. Verder werd gezocht naar een voice-over en muziek bij de film.

“Het tijdschema was erg krap en achteraf bekeken was mogelijk het ambitieniveau iets te hoog”, stelt Bas.

Over de film

De film begint met een algemene, korte introductie over Rhenen. Met behulp van een drone wordt in een fly-over Rhenen aan de kijker voorgesteld. Deze intro leidt de kijker vanzelf naar de interactieve plattegrond. Het aantrekkelijke hiervan is dat je zelf keuzes kunt maken tussen de verschillende onderwerpen. Als het gekozen onderwerp is afgewerkt komt de plattegrond vanzelf weer in beeld om

nog een ander onderwerp te kiezen. De sprekers zijn helder in hun betoog, zij het af en toe wat uitvoerig, en beschikken vaak over beperkt relevant beeldmateriaal.

Al met al een boeiende aanwinst voor Rhenen, waarbij deze film ook gebruikt kan worden in het onderwijs of bij lezingen.

Graag nodigen wij u uit om deze film zelf te bekijken door of de link in de PC, laptop of smartphone over te nemen of, nog gemakkelijker, met de smartphone de Q-code te lezen.

[https://innolab.rijnissel.nl/innolab_historie/DeGeschiedenisBelevingVanRhenen/ - Intro](https://innolab.rijnissel.nl/innolab_historie/DeGeschiedenisBelevingVanRhenen/-_Intro)

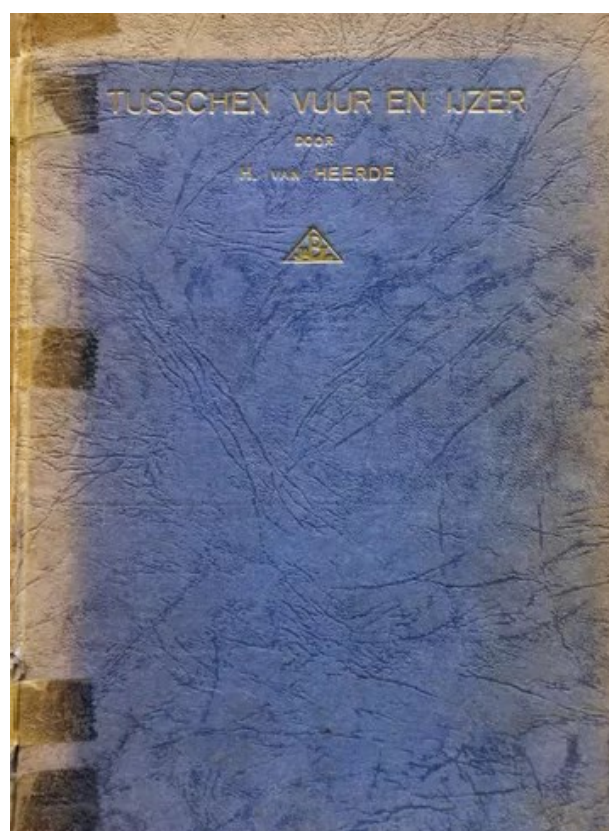
Niet eenvoudig om een historisch overzicht over Rhenen te maken.

Door vuurdoop en gevangenkamp

‘De Slag om de Grebbeberg’ is een boek van Hendrik van Heerde over overleven en geschiedschrijving in oorlogstijd.

Een halfjaar na de slag om de Grebbeberg verschijnt een boekje getiteld ‘Tusschen Vuur en IJzer’. Dienstplichtig sergeant Hendrik van Heerde vertelt daarin over zijn belevenissen in de Meidagen van 1940. Zo kort na de veldslag is het verhaal een schot in de roos. Tijdens de bezetting volgen meerdere herdrukken. Na de oorlog raakt het ooggetuigenverslag buiten beeld, al blijft het een gezocht collector’s item. Martin Brink van Just Publishers en uitgever Hans van Maar brengen na 80 jaar toch een nieuwe herdruk uit, nu getiteld De Slag om de Grebbeberg. Het zijn de belevenissen van een verslaggever, die de redactie van het Kamper Nieuwsblad tijdelijk moest vervullen voor het administratiebureau van een bataljon.

Hendrik van Heerde is gedetacheerd in de commandopost van het tweede bataljon van het 19e Regiment Infanterie. Dit is een zogenoemd ‘vliegend bataljon’, dat overal waar nodig ingezet kan worden. De commandopost staat ruim twee kilometer achter de frontlijn, in een villa aan de rand van de stad Rhenen. Van Heerde en een handvol officieren en onderofficieren verwerken er de dagelijkse papierlawine van voorschriften en bepalingen. Maatregelen die de strijdvaardigheid moeten verhogen, waarschuwingen voor oorlogsgevaar en aansporingen om de stellingen sneller af te bouwen.

Niemand gelooft in oorlog

Sergeant Van Heerde is plichtsgetrouw, nauwgezet en

wordt vanwege zijn rustige optreden gewaardeerd door manschappen en superieuren. 'De papierlawine die van hogerhand komt behandelen we serieus.', noteert hij. 'Wij proberen ook zoveel mogelijk de paraatheid van ons bataljon op te voeren. Dat is niet altijd gemakkelijk en we ondervinden veel tegenwerking, want eigenlijk gelooft niemand aan een oorlog. Velen zien de mobilisatie als een last, wij zelf eigenlijk ook.' Dat gevoel van nutteloosheid wordt ook gevoeld door de soms absurde communicatie: 'Ellenlange stukken ontvangen we over kwartiermutsen die niet dichtgenaaid mogen zijn en over beenstukken die niet gedragen mogen worden.' 's Nachts om 01.00 uur word ik een keer uit mijn bed gehaald door een ordonnans van het Regimentsbureau, die mij een stuk overhandigt waarin wordt bepaald dat de soldaten tijdens het zwemmen zwembroekjes moeten dragen. Dat kon niet wachten tot de volgende morgen.

Vrachtwagens vorderen

Van Heerde is dus niet verrast als donderdagnacht 10 mei om 01.30 een ordonnans hem uit zijn slaap haalt, omdat hij zich moet melden bij de luitenant. Hij moet meteen drie vrachtwagens vorderen in Wageningen om de administratie naar het achterland te vervoeren, waarom is niemand duidelijk. Op de terugweg naar Rhenen horen hij en zijn collega's vliegtuigmotoren en zien ze massa's vliegtuigen tegen de nachthemel. Ze stoppen en staan een uur op het grasveld voor drukkerij Vada naar de vliegtuigen te turen en te tellen tot ze de tel kwijtraken. De hele buurt is wakker, mensen hangen uit de ramen, niemand weet wat er aan de hand is. Zelfs als in de verte afweergeschut klinkt

De granaat die jouw naam draagt

"Ik heb op de zaterdag voor Pinksteren tegen een huis aan gelegen toen het vlakbij granaten regende en de angst ons opnieuw overviel. Toen heb ik tegen mezelf gezegd: 'Kerel, de granaat die voor jou bestemd is, draagt je naam, die ontloop je niet. Vergeet je vrouw, je familie, je zaak, vergeet alles wat je lief is en bedenk, dat ook in deze oorlog een hogere macht je beschermen kan.' Toen werd ik ineens heel rustig. (...).

dringt de werkelijkheid nog steeds niet door tot Van Heerde en zijn maats. Terug op het bureau in Rhenen zegt hij: 'Het barst in de lucht van de vliegtuigen. Duitsland vliegt tegen Engeland. Dan kijkt de luit mij aan: Denk je dat dit tegen Engeland is?' Ineens begrijp ik het en plotseling ziet de wereld er anders uit.'

Hongerende huisdieren

Die eerste oorlogsdag blijft de strijd nog ver weg. Van Heerde houdt zich bezig met de evacuatie en het verzamelen van 700 fietsen voor het bataljon. En het regelen

Bezoekers bij de entree van de oorlogsbegraafplaats. Op de poort staan de de strijdende partijen gebroederlijk naast elkaar, het 8ste Regiment Infanterie en SS-Standarte Der Führer.

Foto: Collectie HVOR

van slaappleatsen voor de manschappen in de verlaten woningen. De dag eindigt in een vrijwel verlaten stad, waar hij samen met een paar collega's in de omgeving van de commandopost achtergelaten huisdieren voert en hongerende runderen, geiten en kippen. De mannen besluiten dat ze die nacht in de villa blijven. Op zolder richten ze hun slaappleatsen in, maar als de volgende dag de eerste granaten op Rhenen vallen beseffen ze dat een zolder de onveiligste plek is. Zo krijg je als lezer samen met Van Heerde een spoedcursus aanpassen in oorlogssituaties.

Plunderaars in de stad

Ook op het punt van menselijk gedrag in tijden van chaos wordt de rechtschapen verslaggever uit Kampen snel bij-

Met de blanke wapens

'Sergeant Van Heerde krijgt opdracht van de majoor om de compagniescommandanten te berichten dat om 21.00 uur het tweede bataljon moet verzamelen bij het gemeentehuis.

'Mag ik weten wat dat betekent majoor?'

'Och, waarom niet.', zegt onze aanvoerder. 'Maar spreek er met niemand over. We krijgen bericht dat het tweede bataljon ingezet wordt om een tegenstoot te doen op de Grebbeberg. Met de blanke wapens.'

'Met de blanke wapens?' herhaal ik, want dat zegt mij niets. 'Ja, met klewang en bajonet.'

Dan begrijp ik het. Ik herinner me dat iemand ooit zei dat het allerergste het gevecht is van man tegen man: vechten met bajonet en handgranaat. O God, denk ik, sta ons deze nacht bij.

Ik ga rond en beweeg me tussen de kameraden op de matrassen. Ze ontwaken langzaam. Wat is er aan de hand?

We gaan de Grebbe op, zeg ik, maar ik zwijg over de blanke wapens.

geschoold. Wat hij in zijn 'Tachtigjarige Oorlog' in Rhenen ziet aan ontsporingen is weinig verheffend. Nederlandse militairen zwerven door het verlaten Rhenen en halen winkels leeg. Dat de manschappen etenswaren of verschoning meenemen begrijpt hij; de winkeliers hadden het hun vast wel gegund. Ook het meenemen van sigaretten kan hij billijken. De mannen zullen ze straks hard nodig hebben om de zenuwen te kalmeren. 'Maar wat wel erg was dat juwelierszaken geplunderd zijn door Nederlandse militairen. Er liepen soldaten rond met zes polshorloges aan de arm en hun zakken gevuld met gouden ringen. Schandelijk.' Hij begrijpt niet dat daartegen niet is opgetreden: 'Eén patrouille had dat kunnen doen, één salvo langs de ruiten.'

De vijand leest mee

Dit soort uitwassen hebben de lezers in 1940 ongetwijfeld geschokt. Maar de meelezende bezetter heeft er vast minder moeite mee gehad. Het is goed om als lezer anno 2022 te beseffen dat dit boek in de eerste maanden van de bezetting is geschreven. De schrijver is zich ervan bewust dat vroeger of later Duitsgezinde ogen kritisch meeleezen. Vandaar dat in dit boek het woord vijand niet voorkomt, maar dat wordt gesproken over de 'tegenstander'. Die term gebruikt ook de bezetter, met de bedoeling dat we de Meidagen van 1940 zien als een afgeronde strijd tussen tegenstanders. Wie zich na de heldhaftige strijd overgeeft legt zich als goed verliezer neer bij de nederlaag. Daarna herneemt het leven zijn gang, zand erover. Zoals letterlijk gebeurde met de slachtoffers van de Slag om de Grebbeberg: Duitse en Nederlandse helden gebroederlijk op dezelfde heldenbegraafplaats. Kritiek op de Duitsers zal de lezer niet tegenkomen, integendeel. Geen woord over de schendingen van het oorlogsrecht door de SS-Standarte Der Führer, die in naoorlogse publicaties veel aandacht krijgen. Begrijpelijk is dat wel. Mogelijk wilde Van Heerde zijn baan of de toekomst van de krant niet op het spel zetten. Bovendien, hoe wil je anno 1940 zulke kritiek gepubliceerd krijgen?

Plezier maken was een manier om de mobilisatietijd door te komen. Van Heerde: 'Niemand gelooft aan een oorlog. Velen zien de mobilisatie als een last, wij zelf eigenlijk ook.'

Ieder voor zich

Hendrik van Heerde sprak na de oorlog nooit meer over zijn boek. Hij had een succesvol boek geschreven, iedereen kon het lezen en daar hoefde hij niets meer aan toe te voegen, zeggen zijn kinderen. Al weten ze dat hun vader in zijn hart trots was op *Tussen Vuur en IJzer*. Die titel klinkt in onze oren als een B-film, maar de woorden vertellen precies wat de schrijver doormaakte op zijn panische vlucht door het verlaten Rhenen. De commandopost bij de stad ligt die eerste oorlogsdag, vrijdag 10 mei 1940, ruim twee kilometer achter het front. Zonder verklaarbare reden is zaterdag ook deze omgeving doelwit van de Duitse artillerie. Sergeant Van Heerde en zijn collega's besluiten zich verderop in de stad in veiligheid te brengen, maar op hun vlucht worden ze op de hielen gezeten door explosies en gloeiende granaatscherven. 'We zitten midden tussen vuur en ijzer (...). Nu moet ieder voor zichzelf zorgen. Ik vlieg van tuin tot tuin, van portiek naar portiek, maar het is alsof de granaten met ons meekomen. In dat ogenblik leren we ook wat hoog overvliegende projectielen zijn en welke dichtbij zullen neerkomen. Je leert het geluid onderscheiden.'

Van Heerde brengt de slag voor Rhenenaren letterlijk dichterbij

Ooggetuige

Van Heerde beseft op dat moment niet dat hij wordt achtervolgd door het uitrollend tapijt van granaten waarmee de

Duitse artillerie systematisch de stad in brand schiet. Het doel van de beschieting van de verlaten stad verklaart Van Heerde niet in zijn verhaal, dat soort beschouwingen vallen buiten de opzet van zijn boek. De schrijver beperkt zich tot wat hij zich herinnert van wat hij toen zag en hoorde, en hij beschrijft de overweldigende angst die hij en zijn maats voelen als ze om onverklaarbare redenen lijken te worden achtervolgd door explosies. Het boek is een 200 bladzijden lang verslag van een ooggetuige, zoals de ondertitel aangeeft. En gelukkig een verteller met een vlotte pen en oog voor sprekende details: 'Van achter een heg zie ik ronde dingen omhoogvliegen en eerst heb ik geen idee wat het zijn. Dan waait de wind een wolk veren op. Een granaat is tussen een toom kippen terecht gekomen. Enkele beesten zijn vijftig meter verder neergekomen. Er zijn halve kippen bij en beesten zonder poten...'

Een vaag bekende stad

Het is ook een boek dat voor Rhenenaren hier en daar een feestje van herkenning is. Je gaat onwillekeurig in het verhaal op zoek naar bekende punten. Want waar stond die commandopost? Ja, in het notarishuis, schrijft Van Heerde. Maar omdat hij geen straatnamen noemt, blijft het gissen: welke notaris? Het antwoord op die vraag kun je pas aan het eind van het boek bedenken. Dan keert Van Heerde na een paar maanden terug naar Rhenen en kijkt bij een kop koffie in een hotel naar het notarishuis aan de overkant van de straat. Ook op andere plekken probeer je

als Rhenenaar zijn tocht door de stad en omgeving te

Notarishuis (Villa Maria) 1930-1939, Bron Utrechts Archief

volgen, maar dan besef je: dit is niet het Rhenen dat ik ken. Dit is een andere stad, die er vaag op lijkt. Het is dat schilderachtige stadje van de oude foto's, waar toen het hart is uitgeschoten. Waarop je hooguit een rijtje winkelpanden herkent die overeind bleven en er nu nog staan. Verhalen over de Slag om de Grebbeberg concentreren zich vooral op de stellingen rond de berg. Van Heerde brengt de slag voor Rhenenaren letterlijk dichterbij.

Verbroederen met de vijand

Het boek bestaat uit twee delen. Het tweede deel beschrijft de lotgevallen van een groep van 5200 krijgsgevangenen, zoals Van Heerde en een deel van zijn bataljon. Ze worden eerst geïnterneerd in Fort Honswijck. Na een paar dagen begint een acht dagen durende mars naar Arnhem, richting de Duitse grens. Daar begint de treinreis naar het oosten van Duitsland, waar ze vijf weken in een kamp zullen verblijven. Het leven als krijgsgevangene is vanzelfsprekend onvrijwillig, maar het is een rustoord in vergelijking met de beruchte gevangenkampen van het naziregime. Soms wrijf je je ogen uit als je leest over tolerantie van de kampleiding en de groeiende verbroedering tussen bewakers en de Nederlanders. In de hete zomer mogen ze zelfs de poort uit om verkoeling te zoeken in het bos naast het kamp. Er is rookwaar te koop en soms alcoholvrij bier. Als het moment van vertrek aanbreekt houden de Nederlanders een collecte. Ze willen in het dorp een afscheidscadeau kopen voor de bewakers, maar dat gaat de kampcommandant te ver: Duitse militairen aan het front krijgen ook geen cadeautjes.

Die boom in het bos

Twee keer passeert de troep Nederlandse krijgsgevangenen Arnhem, een stad met een bevolking die tijdens de mobilisatie een nogal gereserveerde houding aannam tegenover militairen, schrijft Van Heerde. Maar de duizenden vermoeide en hongerige manschappen krijgen na een acht dagen lange mars van Fort Honswijck naar de Duitse grens een overweldigend onthaal. De bevolking van Arn-

Na 14 mei 1940 werden alle Nederlandse militairen kortstondig in krijgsgevangenschap genomen door de Duitse Wehrmacht. Het overgrote deel daarvan keerde al snel huiswaarts.

hem staat rijen dik langs de route om de mannen voedsel, drank, sigaretten en kleding toe te stoppen. Als de groep een maand later uit gevangenschap terugkeert is de ontvangst bijna feestelijk. Honderden kappers staan de mannen op te wachten om hen te knippen en hun baarden af te scheren.

Kritiek op de Duitsers komt de lezer niet tegen

Zo wordt Van Heerde weer de burger die hij was voor hij in augustus

1939 een uniform aantrok. Nu het allemaal voorbij is en hij weer thuis is in Kampen, keert hij terug naar de Grebbeberg. Samen met zijn echtgenote bezoekt hij de graven van gesneuvelde kameraden en de plekken die voor hem van betekenis zijn geweest, zoals die boom in het bos die 's nachts de kogels voor hem opving.

Conclusie

Deze heruitgave is meer dan een ooggetuigenverslag over het gevecht om de Grebbeberg, waar ruim 400 Nederlandse militairen sneuvelen en 240 Duitsers. Het is een document, uitgegeven in het eerste jaar van de bezetting, wat de neutrale toon verklaart. Maar het respect voor de bezetter is soms tenenkrommend, vooral omdat er geen enkele vorm van kritiek tegenover staat. Wie zich daar overheen zet leest een verhaal dat met veel vaart is geschreven door een verslaggever die ondanks het verpletterend geweld helder blijft waarnemen en vooral oog heeft voor het gedrag van mensen in tijden van chaos. Inwoners van Rhenen zullen vooral geraakt worden door het levendig beschreven artilleriebombardement op hun stadje. Het boek bestaat uit twee delen, met als scharnier de capitulatie. In het tweede deel gaat het over de vijf weken krijgsgevangenschap, een eyeopener voor wie daar nog geen voorstelling van heeft.

Hendrik van Heerde, *De slag om de Grebbeberg*

ISBN: 97890 8975 763 0

Druk: 1 april 2019

215 pagina's

Uitgever Hans van Maar, Just Publishers

Het vondelingetje van Elst

Het is dinsdag 8 augustus 1826. De vijftienjarige Neeltje Rense liep 's morgens 'te half zessen uren' op de Hoogkanjesche Steeg¹ in Elst, toen haar aandacht werd getrokken 'ten gevolge van eenig geschrei'. Het geluid kwam van het land van Cornelis Quint, precies tussen de vierde en de vijfde tabaksakker. Deze akkers lagen ongeveer ter hoogte van de huidige Houweg 27 tot 29. In de richting van waar zij het gehuil hoorde, zag Neeltje een klein bundeltje op het land liggen.

Eenig geschrei

Snel besloot ze polshoogte te gaan nemen en eenmaal dichterbij zag ze het: een klein huilend kindje in bonte kleertjes. Het verschrikte kind droeg

'een geborduurd neteldoek boven en een wit dimete ondermutsje, een paars en wit gestreept jurkje, de witte streep met een doorlopend bloemenrandje, een pelle voorspelddoek, een katoen batist feitelkje, 1 moesjeline² rokje, een bruin gebloemd 2 katoene en een gebreid wolle borstrokje, gebakerd in een witte baje ontvangdoek, en de beentjes gewikkeld in een pelle luijer, hebbende wijders aan een katoen batist hembdje met een neteldoeksche strook, de navel bevestigd met een linne popje en pelle navelband'.

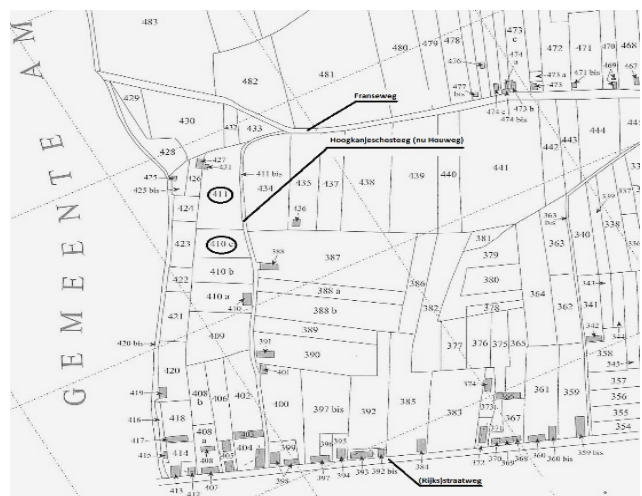
Later zou vastgesteld worden dat de kleertjes 'zijnde deez klederstukken of het linnen niet gemerkt' waren.

Neeltje was de dochter van bakker Bart Rense. Het gezin

runde een bakkerij aan de Rijksstraatweg en had ook nog een perceel tabaksland aan de huidige Vissersweg. Waarschijnlijk was Neeltje onderweg naar het tabaksland toen ze het huilende kind opmerkte. Het land van de familie Rense lag precies achter de plek waar zij het vondelingetje aantrof.

Aangifte

Een dag later, rond twaalf uur in de middag, meldde vader Bart zich bij de wethouder van Rhenen om aangifte van

Perceel 411 en 410c was eigendom van Cornelis Quint. Links ligt de Hoogkanjesche Steeg, nu de Houweg. Perceel 424 was eigendom van Bart Rense. Het kind is ergens tussen de percelen 411 en 410c gevonden.

Voor de aangifte was ook de aanstaande adoptievader meegekomen. Ene Hendrik van Voorst, diaken van de Nederlands Hervormde kerk in Elst, stelt zich samen met zijn vrouw beschikbaar om het kind op te nemen in hun gezin. De geboorteakte vermeldt hierover dat het kind is ingeschreven en *'bevolen dat het zelve zoude worden ter hand gesteld aan Hendrik van Voorst, oud vierenveertig jaaren, van beroep landbouwer'*. Deze brave Hendrik verrichtte hiermee uiteraard een goede daad.

Over de vindrs

Het is zeer waarschijnlijk dat Hendrik in dienst was van een tabakker of boer in Elst. Hendrik van Voorst was getrouwd met Gerritje Jansen en vanuit Maartensdijk naar Elst gekomen. Daarvoor had hij in Loenen als landbouwer gewerkt, waar hun dochter Maria geboren was. In Maartensdijk had het echtpaar nog drie kinderen gekregen. In 1815 werd zoon Jan geboren. Twee jaar later kreeg het echtpaar een dochter, Willemina Hendrika van Voorst. In maart 1821 wordt Willem Gerardus van Voorst geboren, maar in december van dat jaar, zo'n negen maanden later, overlijdt dit jongetje echter. Het gezin moet ergens tussen 1821 en 1826 naar Elst verhuisd zijn, waarschijnlijk om op het land de kost te verdienen. Blijkbaar was er in het gezin plaats voor nog een kindje en de naam Gerarda zal wellicht een verwijzing zijn naar de overleden Gerardus.

Kleding van de vondeling

Het is duidelijk dat wethouder Menso zijn werk goed deed. Mocht later iemand zich voor het kind melden, dan waren bijzondere kenmerken van de kledingstukken goed beschreven in de geboorteakte en kon worden nagegaan of die persoon ook echt recht had op het kindje. Bij de vondeling waren nog meer voorwerpen achtergelaten en ook deze werden met chirurgische precisie beschreven:

'een linnen doek bevattende een witte baaje ontvangdoek, twee pelle luiers, een wit dimete japonnetje,⁹ vier lapjes rood katoen met zwarte moesjes, een lapje paars katoen,

De Houweg voor de scherpe bocht naar de Franseweg. Rechts van de weg zijn tabaksplanten te zien. (perceel 434 volgens bijgevoegd kaartje) Zie verder Verantwoording pagina 37 onder Foto Houweg.

hetzelfde patroon als het jurkje daar het kind in gekleed was; een katoen batist en drie neteldoeksche halsdoekjes, een katoen hembdje met een neteldoeksche strook, een katoen gebreid vaderliefje¹⁰, een wit dimete rokje, een ligt gebloemd katoene japonnetje, twee dimete ondermutsjes, vijf bovenmutsjes, zijnde twee witte katoene met kantjes, een katoen batist met een geborduurd gaaze strookje, een wit gebloemd neteldoek met een geborduurd neteldoeksch strookje, een geborduurd tule met een kantje en rood zijde lint door de schuiven, twee pelle flepjes, een linne flepje met een kantje, dit laatste gemerkt THW, al het overige was zonder naam of cijffer. Verder stond bij het zelve kind een apothekars flesje met pap, een zwart aarde potje met een oortje, en een langwerpige tinne papelep!'

Met zoveel details moet iemand over specifieke daderekenis beschikken om het kind op te kunnen eisen!

Overlijden vondelingetje

Lang heeft het vondelingetje van Elst overigens niet geleefd. Op 7 maart 1827 komt Hendrik van Voorst, samen met Arie van den Bovenkamp, aangifte doen van het overlijden van Gerarda Hendrika, zeven maanden nadat ze gevonden was.¹¹ Ze is overleden in huis no. 232 in Elst. De akte vermeldt nog fijntjes dat de ouders onbekend zijn. Uit de Memorie van Successie blijkt dat zij niets bezat, dat de erfgenamen onbekend waren en de burgemeester daarom verklaart *'dat de kosten van vervolging wegens verzuimde aangifte, op hen niet kunnen worden verhaald'*.¹²

Volgens het kerkelijk archief van Elst is zij de dag erop begraven in de Nederlands Hervormde kerk van Elst. Het eindigt echter toch nog met een vrolijke noot. In oktober van hetzelfde jaar wordt het gezin Van Voorst verblijd met de geboorte van een dochter. Het kind krijgt de naam Gerarda Hendrika van Voorst.¹³ Zo leeft de herinnering aan het vondelingetje toch verder. Het gezin blijft overigens niet in Elst wonen. In het bevolkingsoverzicht van 1830 staat op huis no. 232, aan de Straatweg in Elst, een andere familie ingeschreven.¹⁴ De familie Van Voorst vinden we in de archieven weer terug in Nijkerk, wat de indruk versterkt dat Hendrik als arbeider bij een boer of tabaksplanter gewerkt heeft en regelmatig van werkgever wisselt.

Tot slot

Binnen de gemeentegrenzen van Rhenen zijn in de 19e eeuw verder geen vondelingen opgedoken. Door het aantal geboren kinderen te vergelijken met het aantal moeders, is vanaf de invoering van de burgerlijke stand in 1812 tot 1919 alleen *'het vondelingetje van Elst'* gevonden.¹⁵ In 1826 bleek er één kind meer geboren te zijn dan dat er moeders waren genoteerd. Na wat speurwerk in het archief werd *'het vondelingetje van Elst'* opnieuw gevonden. In andere jaren is het aantal kinderen ook hoger dan het aantal moeders, maar dan betreft het of een naamswijziging of de erkenning van het kind door de vader.

Collectie Deys online

Databestanden Henk Deys opnieuw online toegankelijk

Vele duizenden Rhenense gegevens, door Henk Deys in tientallen jaren gedigitaliseerd, zijn (weer) beschikbaar via internet. Een dankbare bron van informatie voor de onderzoeker van Rhenense (familie)geschiedenis of wie op een regenachtige middag zomaar eens op zoek wil naar de geschiedenis van familie of huis.

Enkele jaren geleden kwam Henk Deys met het herhaalde verzoek of het mogelijk was de door hem aangelegde gegevensverzamelingen (databases) met Rhenense historie via internet te publiceren. In het verleden zijn deze data ook al gepubliceerd geweest via internet, maar met een nieuwe versie van de website van de historische vereniging weer verdwenen.

Cardbox

Sinds 1985 heeft Henk in het database-programma Cardbox vele archiefgegevens ingevoerd. Cardbox is een database-programma dat bestaat sinds 1982. ¹ Met dit computerprogramma kunnen makkelijk platte databases worden aangelegd. Het pakket werd of wordt ook professioneel gebruikt bij diverse bedrijven en instellingen voor bijvoorbeeld het ontsluiten van documentatie, adresbestanden of de catalogus van de (bedrijfs)bibliotheek. Zo gebruik(t)en de Nederlandse Spoorwegen, een aantal ministeries, gemeenten en universiteiten Cardbox. ²

Rhenense gegevens

Van 1985 tot ca. 2012 zijn door onze oud-voorzitter 26 databases aangelegd met in totaal 59.268 records.

Henk Deys bij de onthulling van het monument in Elst
Foto Leo Schoonhoven

Het gaat om onder andere diverse haardstedegeld-registers, de Burgerlijke Stand en Bevolkingsregisters. Maar ook Hinderwet- en bouwvergunningen en andere gegevens zijn in de computer vastgelegd. Uiteraard zijn de databases gebruikt voor zijn eigen onderzoeken en publicaties, maar ook anderen hebben er al dankbaar gebruik

Rhenen 1840 wijk A Straatnaam: Heerenstraat nr 29 [Opa...]		Kadaster: F 307		Buurtschap: 1 Stad Rhenen					
Namen:	Aantal bev.: 16	Huisnr. 1890:	Huisg./hs: 2	Ouderd	Geboorteplaats	Burg.st.	Beroep	Rh:	Godsdienst
Sait Johannes	40	Brummen	geh	timmerman
Kloap Johanna Piaternella	31	Rhenen	geh
Sait Hendrik	11	..	ja
Sait Cornelis	9	..	ja
Sait Willem Johannes	7	..	ja
Sait Johannes	5	..	ja
Sait Gerrit	1	..	ja
Sait Piaternella	13	Amerongen	jd
Hendrikze Jan	23	Rhenen	ja	timmermansknecht
Heijenberg Simon Cornelis	35	Amsterdam	geh	teekeneester
Wijnen Henriëtte Hieronima	35	Twello	geh
Heijenberg Willem Carel	3	Enschede
Heijenberg Simon Cornelis	2	Rhenen	ja
Heijenberg Titia Johanna Jacoba	6	Zwolle	jd
Heijenberg Augustina Hieronima	5	Enschede	jd
Heijenberg Nanni	7 dg	Rhenen	jd

Schermafbeelding Cardbox met record uit database Bevolking 1840

van gemaakt, al dan niet via internet. Gelukkig zijn ze ook nu weer voor iedereen beschikbaar. “Dan heb ik het nog ergens voor gedaan.”, aldus dé geschiedensman van Rhenen; en: “Er was vraag naar vanuit Rhenen en het land.”. Het bijzondere aan diverse databases is dat ze ten opzichte van de originele archiefstukken vaak zijn aangevuld met bijvoorbeeld de kadastrale gegevens.

Tijdelijke oplossing

De afgelopen jaren waren meerdere van deze gegevens beschikbaar op de website van de HVOR in de vorm van pdf-documenten. De vorm waarop met name de bevolkingsregisters waren weergegeven, maakte dat de bruikbaarheid hiervan minimaal was. Deze bestanden waren te vinden onder 'Bibliotheek' op de pagina 'Downloadbare archieven'. Met de nieuwe publicatie van de databases zijn deze bestanden verwijderd van de website.

Nieuwe oplossing

In 2019 is onderzocht of en hoe het mogelijk was de waardevolle databasebestanden via internet beschikbaar te stellen. Er is onderzoek gedaan via internet en contact geweest met enkele 'webdeskundigen'. Na goedkeuring door het bestuur is besloten een deel van de benodigde werkzaamheden uit te besteden. Nadat alle bestanden waren beschreven heeft het softwarebedrijf Klok Software de bestanden omgezet naar MySQL-formaat³ en geplaatst in een webomgeving en toegevoegd aan de website www.oudrhenen.nl.

In een bestuursvergadering van de HVOR kwam als naam voor de databases 'Collectie Deys' naar voren; een betere naam is niet denkbaar.

Gebruik

De collectie is te vinden via www.oudrhenen.nl. Via het hoofdmenu of via 'Bibliotheek' en vervolgens het submenu 'Collectie Deys' en nog 1 muisklik komt men in de

Collectie Deys. Op de startpagina is een handleiding en een overzicht van alle databases inclusief een korte toelichting te vinden.

Hopelijk maken vele onderzoekers dankbaar gebruik van het gedane werk van Henk Deys en inspireert het anderen om ook eens te gaan zoeken in de vele gegevens.

Een woord van hartelijke dank is hier op zijn plaats voor Henk Deys voor het beschikbaar stellen van zijn jarenlange arbeid!

Overzicht databasebestanden

- Vroedschap
- Schouten
- Haardstedegeld 1606
- Haardstedegeld 1665
- Familiegeld 1675
- Schildgeld 1708
- Haardstedegeld 1779
- Haardstedegeld 1793
- Lidmaten Herv. Gem. 1674-1856
- 1801 Bevolking
- 1805 Bevolking
- 1809 Bevolking
- 1812 Bevolking
- 1813 OA
- 1830 Bevolking
- 1840 Bevolking
- 1850 Bevolking
- 1862 Bevolking
- 1890 Bevolking
- 1909 Bevolking
- 1950 Bevolking
- Burgerlijke stand (1812-1920)
- Hinderwet 1901-1925
- Bouwvergunningen
- Monumenten
- Topografie

Wijk	Straatnaam	Nr	Opmerking	Eigenaar vlg kadaster	Kad.sectie	Kad.nr.	Buurtschap	AtI bew	Huisg/hs	Bewoners	Ouderdom	Geboorteplaats	BS	Beroep	Godsdienst
A	Heerenstraat	29		F		307	1 Stad Rhenen	16	2	Smit Johannes Klomp Johanna Pieterella Smit Hendrik Smit Cornelis Smit Willem Johannes Smit Johannes Smit Gerrit Smit Pieterella Hendrikze Jan Heijnenberg Simon Cornelis Wijnen Henriëtte Hieronima Heijnenberg Willem Carel Heijnenberg Simon Cornelis Heijnenberg Titia Johanna Jacoba Heijnenberg Augustina Hieronima Heijnenberg Nannij	40 31 11 9 7 5 1 13 23 35 35 3 2 6 5 7 dg	Brummen Rhenen " " " " " Amerongen Rhenen Amsterdam Twello Enschede Rhenen Zwolle Enschede Rhenen	geh geh jm jm jm jm jm jd jm geh geh jm jm jd jd jd	timmerman " " " " " " timmermans knecht tekenmeester " " " " " " "	prot " " " " " " " " " " " " " " " "

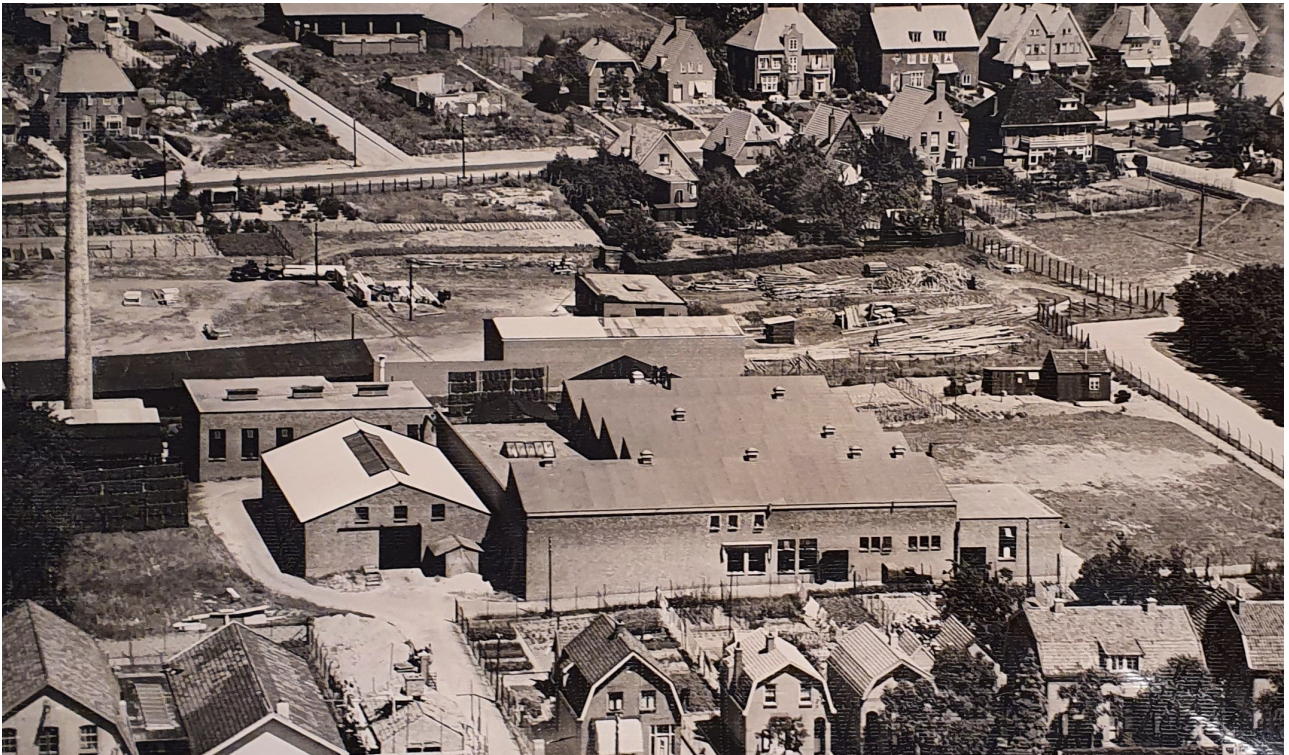
1 tot 1 van 1 regels (gefilterd van 497 regels)

Vorige 1 Volgende

Schermafbeelding Collectie Deys met record uit database Bevolking 1840

Rudolf Strasser

Het verhaal van de joodse Rudolf Strasser en diens Handweverij en Tapijtfabriek Artextil tijdens de oorlogsjaren 1942-1944

Nieuwe fabriek van Van Wijngaarden aan de Vogelenzang 1941 fotocoll. René Toonen

Tijdens mijn onderzoek voor het Digitaal Joods Monument van de Gemeente Ede kwam ik de naam Rudolf Strasser tegen. Ik verdiepte mij verder in deze persoon en deed navraag bij verschillende archieven. Er ontwikkelde zich een tot nog toe onbekend maar interessant verhaal, van betekenis voor de regionale geschiedenis van Rhenen en Veenendaal.

Het verhaal vangt aan in Rhenen bij de Tapijten- en Mattenfabriek 'De Volharding' van Lucas van Wijngaarden.

De Volharding werd op 17 mei 1870 opgericht door Lucas van Wijngaarden (1846-1917). De fabriek stond aan de Weverstraat in het centrum van Rhenen. Lucas van Wijngaarden werd opgevolgd door zijn zoon Adrianus Huiberdinus van Wijngaarden (1875-1962). Adrianus was directeur van de fabriek tijdens de oorlogsjaren.

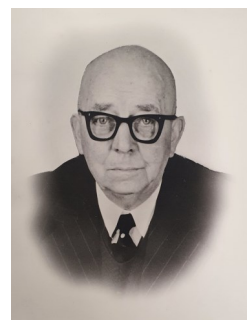
In de jaren '30 van de vorige eeuw had Van Wijngaarden ongeveer 60 arbeiders in dienst. Er werden tapijten, maten en lopers geweven. Met name de kokostapijten waren beroemd. De fabriek draaide goed, ook tijdens de crisisjaren die voorafgingen aan de Tweede Wereldoorlog. Duitsland valt Nederland binnen en tijdens de slag op de Grebbeberg wordt Rhenen gedeeltelijk verwoest, zo ook

de fabriek van Van Wijngaarden. Adrianus besluit de fabriek weer op te bouwen. Dat gebeurt niet meer aan de Weverstraat, maar aan de Vogelenzangweg net buiten Rhenen.

Rudolf Strasser en Artextil

Tijdens de zomer van 1941 worden de fabrieksruimten van het nieuwe fabrieksgebouw aan de Vogelenzangweg in bedrijf genomen. Maar er gebeurde iets, waarvan de

beweegreden tot nu toe niet achterhaald is. In plaats van de nieuwe fabrieksruimten weer voor eigen productie te gaan gebruiken, heeft de directie van 'Van Wijngaarden Tapijtfabriek' besloten de fabrieksruimten te gaan verhuren aan Rudolf Strasser, die via een advertentie een oproep had gedaan. Strasser vroeg in de advertentie om fabrieksruimte gedurende de duur van de oorlog voor zijn Handweverij en

Adrianus Huiberdinus van Wijngaarden (1875-1962)

Verwoeste fabriek van Van Wijngaarden 1940 fotocoll. André Toonen

Tapijtfabriek Artextil. Op dat moment was de fabriek gevestigd in Den Haag, maar Strasser wilde uitbreiden. Niet alleen Van Wijngaarden had gereageerd op de advertentie van Strasser, ook Ritmeester Sigarenfabriek Van Schuppen te Veenendaal wilde zijn fabrieksruimte wel aan Strasser verhuren. Zo kwam het dat Rudolf Strasser in 1942 tegelijkertijd in Rhenen zowel als in Veenendaal neerstreek met zijn Handweverij en Tapijtfabriek.

Wie was Rudolf Strasser?

Rudolf Siegmund Ygnaz Strasser werd op 17 maart 1896 in Berlijn geboren in het Joodse gezin van Arthur Strasser en Selma Levie. Vader Arthur was fabrikant en mede-eigenaar van 'James Eijck & Strasser Lederfabriken'. Op 22 mei 1919, 23 jaar oud, trouwde hij met de niet-Joodse Ella Janke (7 februari 1896 Berlijn). Samen woonden en werkten zij in hun geboortestad tot 1935 en gingen toen via Kassel, Wenen en Parijs naar Brussel, waar zij zich op 15 mei 1937 vestigden aan de Rue de Cortenberg 148 bij de familie Bauret. Rudolf zette een handweverij op

Rudolf Strasser
fotocoll. Heemkundekring 'De Baronie

om geld te verdienen en zocht hiervoor personeel. Een nichtje van de familie Bauret, de 20-jarige in Brugge geboren Maria Margaretha Laveyne, had wel oren naar een baantje. Rudolf Strasser nam haar aan en al snel zag hij meer in haar dan alleen een personeelslid. Na een paar maanden verplaatste Rudolf de weverij naar de Rue de Hortensias 53. Hij ging

daar samenwonen met Maria. Zijn vrouw Ella bleef achter bij de familie Bauret. Waar zij gedurende de oorlog heeft gewoond is onbekend

Naar Den Haag

Echt goed liep het niet met de handweverij van Strasser en hij plaatste op 21 november 1937 een advertentie in De Telegraaf. Hij zocht iemand die wilde investeren in zijn bedrijf en waarmee hij ook kon samenwerken. Gustavus H. Dujardin (1914 Gent) meldde zich. Hij woonde in Den Haag en de afspraak werd dat Dujardin de geweven kleden van Strasser in Brussel zou inkopen en daarna verkopen in Nederland. Die strategie werkte niet en men besloot daarom in november 1938 de handweverij naar Nederland te verplaatsen.

Dujardin bewoonde een groot pand aan de Carpentierstraat 165 in Den Haag en men ging daar gezamenlijk wonen en werken. Dujardin woonde met zijn (Duitse) vrouw op de benedenverdieping en Strasser had met Maria Laveyne de bovenverdieping tot zijn beschikking, waar ook de handweverij zich bevond. In deze tijd zocht Strasser ook contact met zijn vriend Friedrich Frings, een Reichsdeutscher die op dat moment woonde en werkte in Aalst.

Frings bezocht Strasser in Den Haag samen met zijn dochter Martha. Rudolf Strasser raakte zeer gecharmeerd van Martha (13-07-1920 Duisburg D.) en vroeg haar om hem nog eens te komen bezoeken. Na enige tijd kwam zij weer naar Den Haag en Strasser stelde haar toen voor om zijn huishoudster te worden en kindermisje voor zijn toekomstige kind, want Maria Laveyne was zwanger. Martha, ook gecharmeerd van Strasser, zegde toe, maar ging nog niet bij hen wonen. Wel kwam zij regelmatig op bezoek. Op 31 januari 1939 werd Lilian Rudy geboren en Rudolf Strasser erkende zijn dochter op 18 februari 1939 in Den Haag, aangezien hij wettelijk nog getrouwd was met Ella Janke. Het huwelijk met Janke zou nooit officieel worden ontbonden.

De handweverij liep nog steeds niet naar wens en daarom besloot Strasser opnieuw een advertentie te plaatsen. Dit keer zocht hij iemand die f 5.000,- wilde investeren in de handweverij die nu officieel Artextil heette.

Ene Donker uit Den Haag reageerde, maar deze had wel als eis dat hij ook mede-compagnon van het bedrijf zou worden. Strasser ging daarmee akkoord en Donker kwam bij het bedrijf werken. Helaas, er werd nog

Lilian Rudi Strasser fotocoll. Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck'

steeds geen winst gemaakt en na verloop van tijd stapte Donker er weer uit, met achterlating van zijn geld.

Oorlog

Op 10 mei 1940 valt Duitsland Nederland binnen. Er was oorlog.

Rudolf Strasser kwam in die tijd in aanraking met de heer Scholl, een Duitser van geboorte, woonachtig in Den Haag. Hij trok veel op met Scholl en ging met hem naar Duitse bijeenkomsten. Op die manier wilde hij contacten leggen en connecties aanknopen. Strasser was zelf anti-nazigezind, maar de angst dat ontdekt zou worden dat hij Joods was deed hem besluiten met de Duitsers mee te lopen. Mede door deze Duitse relaties kreeg hij de mogelijkheid om kredieten en vergunningen aan te vragen voor Artexil, wat weer werk opleverde, ook voor de Duitsers. De zaken gingen vooruit en in de loop van 1940 besloot Strasser om Artexil aan te sluiten bij Die Deutsche Arbeitsfront in Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden (DAF). Vanaf dat moment was Artexil een Duits bedrijf geworden met de consequenties die daarbij hoorden. De Nederlandse arbeiders in dienst van Artexil werkten nu voor DAF en verkregen daardoor een Ausweis mit Lichtbild.

Donker kwam ook weer terug, het ging immers weer goed met Artexil. Er was nu 250 man personeel in dienst en meer fabrieksruimte werd noodzakelijk. Strasser plaatste opnieuw advertenties, onder meer in 'Het Vaderland' op 30 augustus 1941, waarin hij vroeg om meer fabrieksruimte en ook een oproep deed voor personeel. Er werd ruimte gevonden in Loosduinen, waar Maria Laveyne als bedrijfsleider werd aangesteld. Zij ging daar ook wonen, want de relatie met Strasser liep op zijn eind.

Uitbreiding naar Rhenen en Veenendaal

De zaken bleven goed gaan en er was weer meer fabrieksruimte nodig voor het groeiende bedrijf. En zo plaatste Strasser de advertentie in De Telegraaf waarop Van Wijn-gaarden en Ritmeester van Schuppen reageerden. Strasser besloot deze ruimten te huren en verhuisde met zijn Handweverij en Tapijtfabriek begin 1942 naar de Vogelenzangweg 35 in Rhenen en tevens naar de Kerkewijk 75-79 in Veenendaal. Er werden onder andere nieuwe weefgetouwen en weefstoelen aangekocht en de fabrieksruimten werden ingericht.

In oktober 1942 waren in de fabriek aan de Kerkewijk in Veenendaal 80 arbeiders in dienst, waarvan meer dan de helft Veenendalers; in Rhenen, waar zo'n 80 weefstoelen waren opgesteld, werkten vooral arbeiders uit Tilburg. Het administratieve personeel bestond uit zes mannen en twee vrouwen. De administratie werd gevestigd in Rhenen en het hoofdgebouw van de Handweverij en Tapijtfabriek was in Veenendaal. In Veenendaal werd Friedrich Frings (1890 Duisburg D.) Betriebsobmann; hij was Reichsdeutscher en sinds 1935 lid van de NSDAP. Samen met zijn vrouw ging hij wonen aan de Parallelweg 4 in Veenendaal. In de fabriek in Rhenen werd een hoofdadministrateur

Herenstraat 69 Rhenen

aangesteld, ene Leendert Gerardus Tupker (1889 Semarang N.I.). In 1928 was Tupker met zijn vrouw vanuit Hamburg in Den Haag gaan wonen. Nadat hij in dienst kwam bij Artexil verhuisde hij naar de Heerenstraat 69 in Rhenen. Bij hem thuis was ook het administratiekantoor gevestigd.

De heer F. Schlatmann (1901 Leiden) uit Beverwijk werd in juli 1942 door de DAF aangesteld als Betriebsobmann in Rhenen.

Een ingekort citaat uit het boek "Het verhaal van mijn vader" geschreven door T.J.M. Schlatmann, de jongste zoon van F. Schlatmann:

[-] ... Na de Bijenkorf gaat vader werken voor een zekere heer Strasser in Ederveen.

De overgang kan plaats gevonden hebben in de zomer van 1942.

Vader is bij hem in dienst als bedrijfsleider en geniet daarbij een ruim inkomen. Hij heeft de beschikking over een auto (DKW) en neemt vaak traktaties mee naar huis. Frans en Theo (broers van auteur JH) hebben op het landgoed gelogeed als speelkameraadje voor het dochtertje van Strasser. Zij beschrijven een luxe omgeving, een nogal geheimzinnige sfeer en een vriendschappelijke relatie van de heer Strasser met de Duitse bezetter. [-]

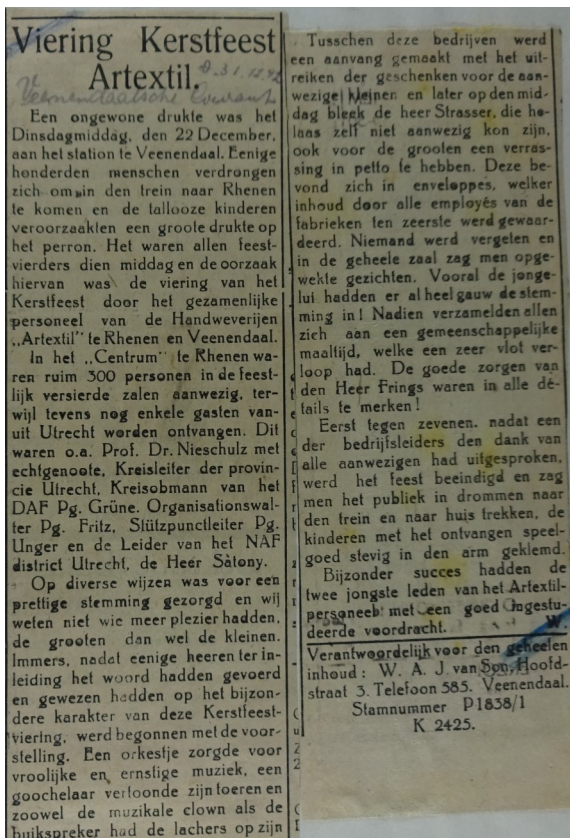
Omdat het overbruggen van de afstand tussen Den Haag, Rhenen en Veenendaal bezwaarlijk werd besloot Strasser dichterbij te gaan wonen. Hij kon voor f 60.000 Huize De Mariënhof aan de Klomperweg 115 in Ederveen kopen. Begin 1943 verhuisde hij met zijn dochtertje Lilian, Martha Frings en wat personeel. Hieronder bevond zich ook de zuster van Martha, Irmgard Frings, die getrouwd was met Martien Coenen, tuinman van beroep. Coenen onderhield de grond rondom het huis en het echtpaar woonde in de tuinmanswoning. Zo was Strasser omringd door de hele familie Frings, die er geen bezwaar in zag om Duitse officieren en andere vooraanstaande Duitsers op De Mariënhof te ontvangen.

Huize 'De Mariënhof' met tuinmanswoning
fotocoll. Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck'

Personeelsfeestjes

Er werd vrij veel voor het personeel van Artextil gedaan. De directie was daartoe verplicht volgens de reglementen van DAF. Zo werd in december 1942 een groot Weihnachtsfest georganiseerd voor het personeel uit Rhenen en Veenendaal en hun gezinnen. Eveneens werd er een uitnodiging verzonden naar het Deutsche Arbeitsfront in Utrecht om aanwezig te zijn op de Kameradschaftsmittag, verbonden met een Weihnachtsfeier. Het feest zou plaatsvinden op 22 december 1942 vanaf 14.00 uur in het gebouw 'Het Centrum' aan de Achterbergsestraatweg in Rhenen. Het Verenigingsgebouw 'Het Centrum' is inmiddels afgebroken, maar het stond op de hoek van de Julianastraat en de Achterbergsestraatweg. Er waren die middag ruim 300 mensen, waaronder veel kinderen en een dele-

De Veenendaalsche Courant van 31 december 1942

gatie van de genodigden uit Utrecht, bestaande uit Prof. Dr. Nieschulz met echtgenote, Kreisobmann DAF Pg. Grüne, Pg. Fritz, Pg. Unger en de leider van de NAF district Utrecht, de heer Sàtony.

Het werd een geslaagd feest. Er speelde een orkestje, er was een clown en er waren voordrachten, dit alles onder leiding van Betriebsobmann Friedrich Frings, omdat Strasser zelf niet aanwezig kon zijn. De kinderen kregen cadeaus en de personeelsleden een envelop met geld. Tot slot was er een heerlijke kerstmaaltijd. Rond 19.00 uur was het afgelopen. De Veenendaalsche Courant van 31 december 1942 deed er verslag van.

De Vereniging KDF 'Kraft durch Freude' regelde ook veel voor het personeel. Dit was een vereniging vanuit DAF met als doel een goede werksfeer voor de arbeiders te creëren door middel van gezellige bijeenkomsten. Eén van deze bijeenkomsten was op 17 maart 1943 in de Luxor Kinosaal aan de Munnikenweg te Veenendaal. Het was een middag met een twee uur durend programma met muziek en voordracht. En ook hier waren, behalve het personeel van Artextil uit Rhenen en Veenendaal, de Duitse afgevaardigden uit Utrecht aanwezig. Het zou wel het laatste personeelsfeestje worden, want de situatie rond de Handweverij en Tapijtfabriek Artextil begon te veranderen.

Controle op handel en wandel

Het was een regelmatig komen en gaan van Duitsers, zowel in de fabriek als op De Mariënhof. De zaken liepen goed, Artextil floreerde. Maar nog altijd was er bij Strasser de angst dat ontdekt zou worden dat hij Joods was. Strasser heeft veel pogingen gedaan om te bewerkstelligen dat hij als Ariër te boek zou komen te staan. In 1942 had hij plannen om in Spaans-Marokko wol in te kopen voor zijn eigen weverijen en ook voor Duitse bedrijven. Hij was hierover in overleg met instanties in Berlijn en er werden hem deviezen toegezegd. Er kwam echter wel een onderzoek naar de achtergrond van Rudolf Strasser. Dr. Peeters, een in Den Haag wonende Duitser, leidde dat onderzoek. Strasser werd op diens kantoor ontboden en er werd hem de vraag gesteld of hij Rudolf Strasser heette en op 17 maart 1896 in Berlijn was geboren. Strasser bevestigde dit en kreeg toen als antwoord van Dr. Peeters: "Dan bent u Joods." Strasser ontkende dit in alle toonaarden, maar hij moest nu in opdracht van Dr. Peeters naar Berlijn om zijn afstamming te bewijzen. Samen met Martha en Friedrich Frings reisde hij naar Berlijn waar hij werd bijgestaan door een advocaat. Op het 'Rijksbibenaat' in Berlijn vertelde Rudolf Strasser het verhaal dat het kind van Selma Levie (zijn moeder) doodgeboren was en dat haar man Arthur Strasser (zijn vader) een kind had geadopteerd van een arbeider uit zijn fabriek. Dat bewuste kind was hij, Rudolf Strasser. Er werd Strasser meegedeeld, dat hij, wilde hij bewijzen dat dit verhaal waar was, moest kunnen aantonen wie zijn biologische ouders dan wel waren. Met valse documenten heeft de advocaat het nogmaals geprobeerd, maar het verhaal werd niet geloofd. Men keerde onverrichter zake terug naar Nederland. Strasser moest nu

nog meer op zijn hoede zijn en aan de Marokko-plannen kwam een einde.

Ondanks alles werd Strasser een steeds meer vermogend man. Veel geld werd verdiend aan de Duitsers en aan de zwarte handel. Er werd geleverd aan de firma's Metz & Co in Den Haag, aan De Bijenkorf, Vroom en Dreesman en de Firma Weijers in Amsterdam en ook aan duistere zaken in Duitsland.

Er werd naast de officiële boekhouding, Boekhouding G geheten, een schaduwboekhouding bijgehouden. De vele goederen die aan Duitsland en aan de zwarte handel werden verkocht werden hierin genoteerd. Boekhouding G werd bijgehouden door Tupker, Schlatmann en Van Urk. Deze laatste was inspecteur geweest van het Rijkstextielbureau en in 1942 bij Artextil in dienst gekomen nadat Strasser hem een bedrag van f 10.000,- had betaald om geen boetes opgelegd te krijgen voor het foutieve handelen van het bedrijf. Het geld van de contante verkoop van goederen kwam ook niet in de officiële boeken terecht, maar werd door Tupker in zijn eigen huis bewaard.

Adolf M. van Vught, ongehuwd en wonende aan de Stationsweg 10a in Rhenen, was Betriebsblockverbindungsmann op het kantoor in Rhenen en sinds 1943 lid van de NAF. Hij zou na de arrestatie van Strasser op 5 februari 1944 een grote hoeveelheid bankbiljetten van f 1.000,- uit het huis van Tupker halen en naar Ederveen brengen.

De omslag

Maar dan komt er begin april 1943 controle van Nederlandse instanties naar de handel en de boekhouding van Artextil. Waardoor er argwaan is ontstaan of wie er gepraat heeft, is niet duidelijk. Strasser zelf was op reis naar Berlijn voor zaken en Betriebsobmann Frings werd geconfronteerd met de controleurs. Het bedrijf was in overtreding met o.a. de prijsvoorschriften en het laten spinnen van grondstoffen voor het vervaardigen van het textiel zonder de noodzakelijke vergunningen van het Rijkstextielbureau, en ook voor handel op de zwarte markt.

Er werd een hoge geldboete opgelegd. Alle goederen en voorraden, zowel van de fabriek in Rhenen als van de fabriek in Veenendaal, werden in beslag genomen en opgeslagen in een ruimte van de Ritmeesterfabriek in Veenendaal. De deur van die ruimte zou worden verzegeld. Frings protesteerde hevig en zei dat de controleurs onrechtmatig bezig waren aangezien Artextil een Duits bedrijf was. Hij kreeg hierop ten antwoord dat Artextil ook geregistreerd stond onder een Nederlands nummer. Frings kon er niets meer tegen doen. Na een dag of twee constateerde hij dat de ruimte waar de in beslag genomen goederen lagen niet verzegeld was. Hij maakte er melding van en het gebeurde alsnog. Tevens kreeg de politie in Veenendaal de opdracht om het zegel van de ruimte tweemaal per dag te controleren. Strasser probeerde nog, toen hij terug was van zijn zakenreis naar Duitsland, om tegen een bankgarantie de goederen vrij te krijgen. Dat mislukte. Hij kreeg te horen dat "men liever zijn goederen had dan zijn geld".

De sluiting van Artextil

Er werd nog wel wat doorgewerkt in de fabrieken en F. Schlatmann werd nu de Betriebsverbindungsmann van Rhenen en Veenendaal. Friedrich Frings bleef nog wel Betriebsobmann tussen het Deutsche Arbeitsfront en bedrijfsleider Strasser.

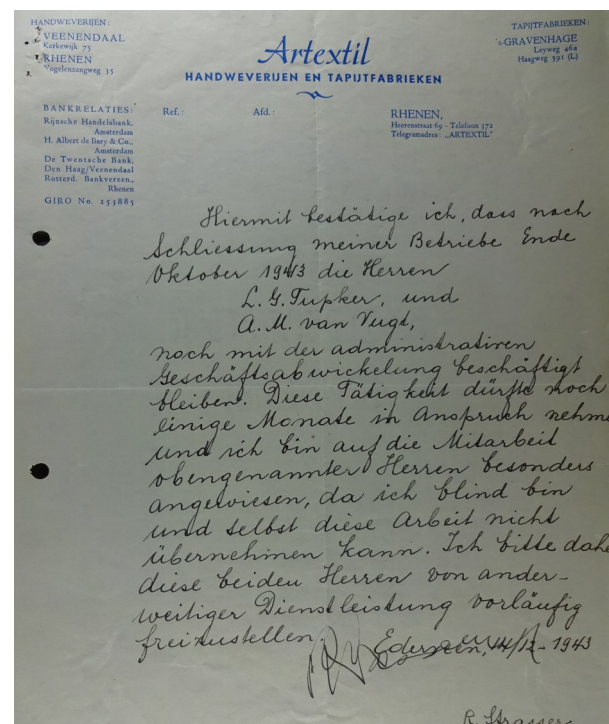
Toch kwam de sluiting van het bedrijf steeds meer in zicht. In een brief van 26 oktober 1943 schreef Strasser aan Herr Richter, Kreisleitung der N.D.S.A.P. in Utrecht onder andere dat er geen inbeslagname meer mag plaatsvinden door Nederlandse instanties aangezien:

[...] Artextil eine Deutscher Firma ist damit das gegenteilige Geschwätz endlich mal gestoppt wird [...]. Hij ondertekende met 'Heil Hitler' zoals dat altijd in alle uitgaande post van Artextil het geval was.

Het had weinig zin meer voor de Handweverij en Tapijtfabriek Artextil. H.J. Fahrenholz, Sturmbahnführer en leider van de SD in Nederland bemoeide zich ermee en het bedrijf werd per 1 november 1943 gesloten.

De heren L. Tupker en A. van Vught werden aangesteld om de administratieve afwikkeling van het gesloten bedrijf af te handelen. Strasser, niet in staat om het zelf te mogen doen, stelde dat schriftelijk op.

In de Mariënhof bleef het een komen en gaan van Duitsers, die veel aten en dronken met Strasser. De onderlinge verhouding tussen Martha Frings en Maria Laveyne kwam onder druk te staan. Er was regelmatig ruzie tussen hen en ook had Maria veel ruzie met Strasser zelf. Er waren verwijten van Strasser over gestolen geld door Maria, maar ook nare opmerkingen van Maria richting Strasser over zijn 'Jood' zijn. De situatie werd voor Strasser steeds ge-

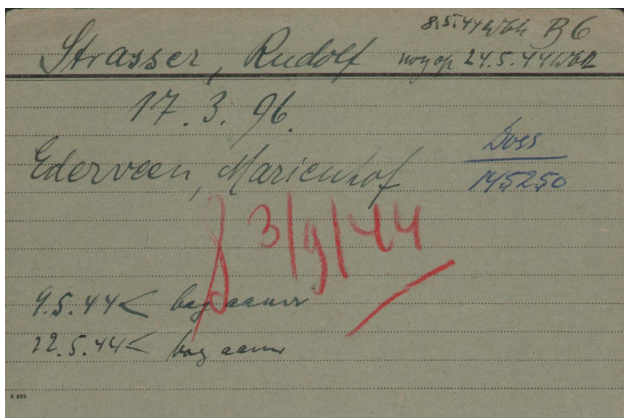
Sluiting Artextil 11-12-1943 NIOD 88-538

vaarlijker. Er waren te veel mensen in zijn omgeving die wisten dat hij Joods was of daar een vermoeden van hadden. Onder hen mensen die niet bepaald zijn vrienden waren. Strasser werd dan ook aangeraden om te gaan onderduiken. Dat weigerde hij. Wel werd het kind Lilian uit veiligheid ondergebracht bij de grootouders van Martha Frings in Heythuysen, in Limburg.

Het noodlot

Dan slaat het noodlot toe. Wie de persoon is geweest die Strasser uiteindelijk verraden heeft, is nooit duidelijk geworden. Bij de politie in Ede kwam op 2 februari 1944 een brief binnen van de Befehlhaber der Sicherheitspolizei und des SD uit Arnhem waarin werd gesteld dat de Jood Rudolf Strasser, wonende te Ederveen, moest worden opgepakt om naar de SD in Den Haag gebracht te worden. De beruchte rechercheur en jodenjager uit Ede, Abraham Kipp, voerde de opdracht uit en in de nacht van 4 op 5 februari werd Strasser opgepakt in zijn huis in Ederveen en op 5 februari overgebracht naar de SD in Den Haag. Van daaruit werd Strasser in de Strafgevangenis te Scheveningen gevangengezet. Hij verbleef daar drie maanden voor hij naar Westerbork werd overgebracht. Op 8 mei 1944 werd hij geregistreerd in Westerbork en ondergebracht in barak nummer zes. Op 3 september 1944 wordt hij op transport gezet naar Auschwitz, waar hij op 6 september 1944 wordt vermoord.

Na de arrestatie van Strasser vond Kipp in het huis f 3.800 dat hij in beslag nam. Van het geld dat door Van Vught vanuit het huis van Tupker in Rhenen naar Ederveen was gebracht werd een groot deel, f 50.000, doorgesluisd naar de Rijnsche Handelsbank in Berlijn. Het overige geld werd door vrienden veiliggesteld. De aanwezige meubels en gebruiksartikelen kwamen onder de hoede van Irmgard Coenen-Frings. Na de arrestatie van Strasser betrokken verschillende Duitse instanties de Mariënhof, zoals de Organisation Todt. Makelaar H. Brouwer van de Kanaalweg 2 in Veenendaal werd aangesteld door Organisation Todt als beheerder van de Mariënhof. De Duitsers hielden tot aan het eind van de oorlog nog veel feesten en partijen in de Mariënhof.

Rudolf Strasser Bron Arolsenarchiv

Lilian verbleef na de oorlog een poosje bij de familie Coenen-Frings in Maarheeze. Het Bureau voor Oorlogspleegkinderen bemoeide zich met haar, maar waar Lilian uiteindelijk terecht is gekomen is onbekend.

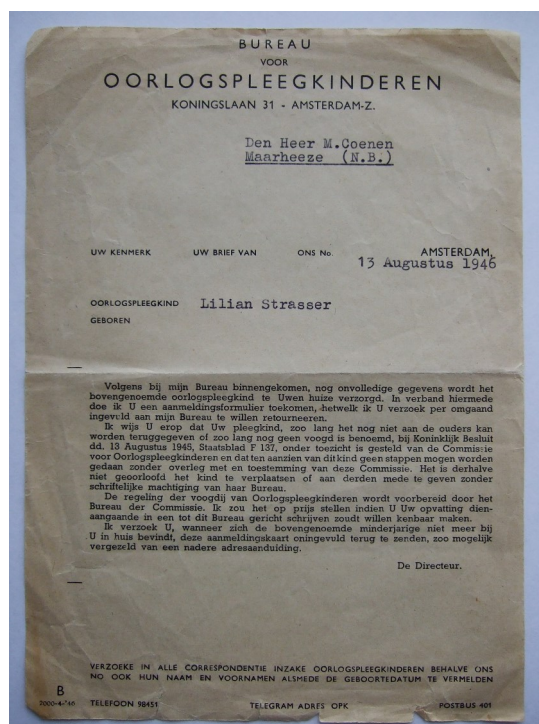
Martha Frings werd na de bevrijding opgepakt, maar werd na een paar weken weer vrijgelaten. Ze moest met haar ouders Nederland verlaten en terugkeren naar Duitsland. Zij waren immers Reichsdeutscher.

In juni 1946 schreef de officiële echtgenote van Rudolf Strasser, Ella Janke, vanuit Eschwege in Duitsland een brief aan de burgemeester van Ede met de vraag hoe het met haar man Rudolf Strasser was afgelopen en waar zijn geld en bezittingen waren gebleven. De brief met die vraag van Ella werd makelaar H. Brouwer toegezonden. Deze vertrouwde het niet omdat hij dacht dat de schrijfster Maria Laveyne was. Bij niemand was bekend dat Strasser wettelijk getrouwd was. Brouwer heeft nooit op de brief van Ella Janke gereageerd. In februari 1947 schreef Ella Janke opnieuw een brief, maar ook deze keer kreeg zij van H. Brouwer geen antwoord.

Nieuwe start

5 Mei 1945. Nederland was bevrijd. De oorlog was voorbij. Artexil bestond niet meer, Strasser was vermoord in Auschwitz.

De fabrieksgebouwen van tapijten- en mattenfabriek De Volharding van Van Wijngaarden konden nu ingericht worden voor eigen productie. Voor het eerst na de wederopbouw van de fabriek in 1941 werd er weer gewerkt in de nieuwe fabrieksruimten door de arbeiders in dienst van Van Wijngaarden.

Lilian Strasser oorlogspleeg-kinderen Heemkundekring Cranendonck

Jan van Goyens Gezicht op Rhenen

De 'Nachtwacht' van Rhenen is thuis

Jan van Goyen, Gezicht op Rhenen vanuit het zuidwesten, 1649 Foto Tom Haartsen, Ouderkerk aan de Amstel

“Een droomscenario en een buitenkans voor Rhenen.” Zo spreekt Maike Woldring, directeur van Stads museum Rhenen, over de aanwezigheid van ‘Gezicht op Rhenen’ van Jan van Goyen in het museum. In een bijna koninklijke presentatie kan publiek er sinds 13 november van genieten. Op het schilderij zie je Rhenen in volle glorie zoals het er in de 17de eeuw heeft uitgezien, al heeft Van Goyen – kunstenaars eigen – natuurlijk wel enige fantasie gebruikt. Eindelijk is het topstuk weer in Nederland.

Jan van Goyen (Den Haag 1596 - Leiden 1656) wordt in één adem genoemd met meesters als Rembrandt, Aelbert Cuyp en Jacob van Ruisdael. Maar liefst 28 schilderijen van Rhenen zijn bekend van zijn hand. Maar wil je die zien, dan moet je naar musea in het buitenland. Slechts een enkel museum in Nederland heeft een Van Goyen met als onderwerp Rhenen in zijn collectie. Het schilderij uit 1649, nu te zien in Stads museum Rhenen, komt uit een privéverzameling uit Berlijn. De eigenaars zochten een goede bestemming voor dit panorama.

Liefst een plek die met het schilderij verbonden was. En in een museum. Zo kwamen ze voorjaar 2020 terecht op de website van Stads museum Rhenen. Een klik op een promotiefilmpje was de ‘match-maker’. En nu hangt het stadsgezicht tot eind 2022 - als bruikleen - te stralen in het museum. Maar Rhenen wil het behouden. Waarom?

Lieveling van de grote schilders

Rhenen geldt als een lieveling van de grote Nederlandse schilders van de 17de eeuw. In de zomermaanden gingen zij op zoek naar inspiratie en verlieten ze hun ateliers in o.a. Amsterdam, Dordrecht, Den Haag en Leiden. Reizen langs de Rijn deden het goed. Net onderweg was Rhenen de eerste blikvanger. Het ommuurde middeleeuwse stadje lag dromerig tegen een heuvelrug en aan de rivier. Een beetje buitenland in Nederland en uiterst pittoresk met zijn hoge Cuneratoren en het imposante Koningshuis! Perspectivisch bood de omgeving kunstenaars een mooie uitdaging.

Van Goyen was degene die zijn collega-kunstenaars aanstak om - letterlijk en figuurlijk - werk te maken van Rhenen. Maar hij was niet de eerste die Rhenen in zijn hart sloot. Hercules Seghers maakte al tussen 1620 en 1630 gezichten op Rhenen, toen de Tachtigjarige Oorlog nog heerste. De meeste kunstenaars bezochten Rhenen pas na de Vrede van Munster (1648). Reizen deed je toen beslist veiliger. Aan Rhenen in de 17de eeuw kleven tal van andere grote namen, zoals die van Pieter Saenredam en Herman Saftleven. Topkunst van die tijd zit niet in de collectie van Stadsmuseum Rhenen.

Stadsgezichten deden het goed

Landschappen, rivier- en stadsgezichten waren erg gewild bij de gegoede burgerij in de 17de eeuw. Jan van Goyen, kunstenaar en handelaar in kunst, schilderde tussen 1636 en 1655 zijn gezichten op Rhenen. Op de meeste schilderijen die Van Goyen maakte van de stad zie je relatief veel landschap ten opzichte van de stad. Of hij focust op een karakteristiek stukje Rhenen. Maar op het schilderij in Stadsmuseum Rhenen ligt de stad in volle breedte te pronken. De bezoekers van de tentoonstelling kijken – gezeten op een koningsblauwe bank - uit op de stad vanaf het zuidwesten. Ze zien een rivier vol bedrijvigheid en hun oog glijdt van de Westmolen via de stadsmuren en stadspoorten tot ver voorbij de Grebbeberg. Boven de stad hangt een pracht van een wolkenlucht.

Van Goyen stond overigens niet met zijn schildersezal aan de overzijde van de rivier. Volgens de praktijk van toen maakte hij schetsen van de stad en werkte die uit in zijn atelier. Helaas lijken deze verloren te zijn gegaan. Wat verklaart dat Van Goyen wel 28 schilderijen maakte van Rhenen? Heeft dat te maken met de vraag van de markt? Zeker zal dit hebben meegespeeld, maar volgens Hans-Ulrich Beck, schrijver van dé oeuvre-catalogus van Jan van Goyen, was Van Goyen echt geraakt door de schoonheid van de stad. Rhenen was een van zijn lievelingen. Beck liet zich bij zijn studie van de gezichten op Rhenen adviseren door Henk Deys, historisch-Rhenenkenner bij uitstek. Samen bespraken zij intensief wat er te herkennen was van de historische stad van ooit. Wat was er te zien, kon Deys alle gebouwen duiden?

Jan van Goyen, Gezicht op Rhenen, 1644 National Gallery of Ireland, Dublin

Salomon van Ruisdael, Landschap met gezicht op Rhenen, 1659
Veiling Londen (Sotheby's), 2011

Conversatiestuk

Stadsmuseum Rhenen vindt het stadsgezicht uit 1649 een ideaal conversatiestuk. Aan de hand van de voorstelling kun je een prachtig verhaal vertellen over de geschiedenis van Rhenen, over zijn vele monumenten, de rivier en de stuwwal. Over het leven in de stad, handel en vervoer, politieke gebeurtenissen zoals de Tachtigjarige Oorlog en het Rampjaar 1672. In Rhenen is veel tastbare geschiedenis verdwenen. Monumenten zijn afgebroken (zoals de stadsmuren en het zeventiende-eeuwse Koningshuis: de imposante zomerresidentie van de Boheemse koning Frederik V van de Palts en zijn vrouw Elizabeth Stuart). De historische binnenstad werd bovendien grotendeels verwoest tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Bij de tentoonstelling is een filmpje gemaakt. Laurens Schoemaker, conservator van het RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis – maakt daar als het ware een wandeling door het schilderij. Hij wijst op de molenaarswoning bij de Westmolen, de gevangentoren bij de oplopende stadsmuur en - vermoedelijk - twee van de drie stadspoorten. Maar ook staat hij stil bij een smal torentje met een punt, dat steeds weer discussie oproept bij de kijkers. Heeft het bestaan of is dit fantasie? Schoemaker denkt dat het een traptoren was bij een pand dat inmiddels is afgebroken. Een andere artistieke ingreep doet Van Goyen met de voorpoort van de Rijnpoort; die schuift hij wat op voor een mooier perspectief effect. Schoemaker wijst de kijker ook op de kale Grebbeberg en het Koningshuis. Er zijn weinig schilderijen waar dit immense gebouw zo pontificaal op staat.

De details en de geheimen

Schilderkundig valt er volop te genieten. Van Goyen is een meester in sfeer. Daar kiest hij gedempte tonen voor, heel intrigerend. IJzersterk toont hij zich ook in bijzondere details. Die ga je ontdekken als je langer voor het schilderij staat en kijkt en kijkt. Dan zie je een paard op een scheepje dat water hapt. Of de schipper die met een peddel de pont van de modderige oever duwt: een hele klus want er staat een koets op met vier paarden. Je kunt niet met je neus dicht op het schilderij staan, hoezeer je dat

Pontje naar Rhenen. Detail Jan van Goyen, Gezicht op Rhenen vanuit het zuidwesten, 1649 Foto Tom Haartsen, Ouderkerk a/d Amstel

ook zou willen. Het werk is extra beveiligd. Daarom is het handig dat het filmpje inzoomt op details. Schoemaker verraadt met plezier de plek waar Van Goyen zijn signatuur (beter: monogram) heeft verborgen. Komt het zien!

Van leen naar verwerving: Gun Rhenen een groots gezicht!

Zo'n schilderij, zo'n ikoon van en voor Rhenen - dat laat je toch niet meer gaan? Stadsmuseum Rhenen wil het schilderij dolgraag behouden voor Rhenen. 'De Nachtwacht van Rhenen' wordt het inmiddels genoemd. De eigenaars hebben het museum één jaar lang het exclusieve recht op aankoop gegeven. Voorafgaand aan het besluit om de verwerving in te zetten zijn tal van deskundigen geraadpleegd: kunsthistorici, taxateurs en specialisten op het gebied van herkomst. Maar ook musea die voor een identieke opgave stonden: geld verwerven voor een topstuk. Er is € 350.000,- nodig.

Natuurlijk benadert het museum landelijke, regionale en lokale (cultuur)fondsen. Maar evengoed zet het museum alles op alles om museumbezoekers, liefhebbers van geschiedenis en inwoners van Rhenen te enthousiasmeren om de aankoop tot een feit te maken. Want een Van Goyen als deze komt niet meer voorbij, dit is een buitenkans. In Rhenen is een Comité van Aanbeveling geformeerd, waarin ook de voorzitter van de HVOR zitting heeft. Iedere bijdrage is welkom: in de vorm van PR, acties of geld. Zo kun je in het museum een QR-code scannen en eenvoudig een donatie doen. Maar voor wie meer wil schenken is er een brochure voor begunstigers te downloaden op de website, of in druk. De wervingscampagne draagt de naam 'Gun Rhenen een groots gezicht'. Stichting het Voormalig Gast- en Weeshuis uit Rhenen heeft al snel stevig bijgedragen: € 25.000,-. In de museumwinkel zijn allerlei Van Goyen-presentjes te koop, van luxe kaarten tot koelkastmagneten en wijn.

Perspectief

Stadsmuseum Rhenen zal het schilderij - na aankoop - een ereplek geven in de vaste presentatie en koerst op meer. Want het verhaal van Rhenen als lieveling van de grote schilders, dat zou iedereen in Nederland mogen kennen.

Maike Woldring: "De Van Goyen is het begin van een droomsenario. Het biedt de kans om in Rhenen ons gouden verhaal goed te vertellen. Ik denk dat dit schilderij een vliegwieleffect heeft en dat we zo meer kunst van kwaliteit uit de 17de, 18de en 19de eeuw naar Rhenen kunnen krijgen. In bruikleen, bijvoorbeeld via andere musea of via verzamelaars. Het zou geweldig zijn als dat ons jonge museum gegund wordt. Mensen hoeven dan niet meer naar de grote musea in Nederland of in het buitenland voor een goed gezicht op Rhenen."

Doneren?

Kies uw bedrag en scan deze QR-code. Of doneer op: NL12 RABO 0323 2252 76 t.n.v. Stichting Het Oude Raadhuis. Onder vermelding van: Donatie Van Goyen. Bij voorbaat dank!!

€ 10,-

€ 25,-

€ 50,-

Gezicht op Rhenen is te zien van 13 november 2021 tot eind 2022 in het Stadsmuseum Rhenen, Markt 20 (ingang Kerkstraat), 3911 LJ Rhenen. Open: di t/m za: 10 - 16 uur. Museumkaart geldig. www.stadsmuseumrhenen.nl

Koningshuis en Cuneratoren, Detail Gezicht op Rhenen, Jan van Goyen, 1649 vanuit het zuidwesten Foto Tom Haartsen, Ouderkerk a/d Amstel

Nieuw in het Stadsmuseum

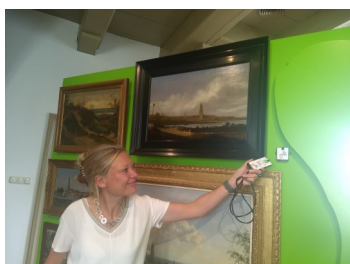
De audiotour

In het Stadsmuseum van Rhenen is de afgelopen maanden hard gewerkt aan de ontwikkeling van een audiotour. Enkele weken geleden konden de eerste bezoekers al beginnen met het uitproberen.

Een audiotour is een rondleiding door een museum, waarbij men gebruikmaakt van een walkman, een mp3-speler of een iPod waarin de informatie in gesproken vorm is opgeslagen. In Rhenen koos men voor het gebruik van een iPod, die als voordeel boven een walkman heeft dat de bezoeker niet aan de volgorde van de ingesproken tekst gebonden is, maar zelfstandig zijn route kan bepalen. In het museum bevinden zich vervolgens verschillende luisterpunten. De audiotour laat je stilstaan bij de mooiste objecten van het museum, maar ook bij interessante elementen van het gebouw zelf, zoals de eeuwenoude schouw met het wapen van Rhenen of de banken van de voormalige rechtszaal. Op deze manier komen de geschiedenis van het gebouw en de collectie van het museum tot leven. Bovendien kan er een keuze gemaakt worden voor achtergrondinformatie indien gewenst.

De audiotour is een mooie aanwinst voor het stadsmuseum en zeer geschikt voor mensen die op eigen houtje het museum willen verkennen.

Vooralsnog is de audiotour alleen beschikbaar in het Nederlands, maar er wordt hard gewerkt aan een Engelse versie. De iPods zijn te huur bij de kassa voor € 1,50 per stuk.

Xandra Gruys, die de audiotour heeft ingesproken

Wie weet iets over.....

Dit is een foto van Cord Otting gedateerd op 19 juni 1980. We willen graag weten wie op deze foto staan, welke gelegenheid dit betrof en op welke locatie de foto genomen is. Het enige dat duidelijk is, is de middelste persoon, namelijk de ex-burgemeester van Rhenen Jhr. L.H.N.F.M. (Louis) Bosch ridder van Rosenthal (burgemeester van 1947-1972).

Graag reacties naar info@oudrhenen.nl.

Heeft u foto's, objecten of andere zaken waarover u meer wilt weten? Laat het ons weten via redactie@oudrhenen.nl, dan plaatsen wij uw bericht in deze rubriek.

Volgende editie: Pentekeningen Rhenen van Margot Kikkert

de volgende editie wordt een nieuwe rubriek begonnen, waarin we Rhenense kunstenaars bezoeken om te praten over hun werk.

De eerste rubriek wordt gewijd aan Margot Kikkert, die in de zomer van 2017 een elftal boeiende tekeningen heeft gemaakt van Rhenen en de omgeving. Daarmee zet zij een traditie voort waarin van oudsher vele kunstenaars Rhenen op papier of doek vastgelegd hebben .

Vroeger en nu

Kees Waiboer en Leo Schoonhoven

Rhenen. Heerenstraat.

Bron Utrechts archief

In de meidagen van '40 werd de binnenstad van Rhenen door de Duitsers beschoten met brandgranaten en daardoor onherstelbaar beschadigd. Het zuidelijk deel van de Heerenstraat is bijna in zijn geheel verwoest. Alleen de Rotterdamsche Bank stond er nog en de gevel van Garage van der Horst. Omdat al vóór 1940 het verkeer (tram en auto's) regelmatig vast kwam te zitten in de betrekkelijk smalle Heerenstraat, is bij de wederopbouw besloten tot verbreding. Ook het Frederik van de Paltshof nieuwe stijl paste in die plannen. De tramrails zijn na de oorlog verwijderd toen de tram werd vervangen door de bus van de N.B.M. Westelijk van het witte huis op de oudste foto heeft een aantal panden (waaronder het postkantoor) het oorlogsgeweld overleefd.

De ijzeren Raaijepomp is al voor de 2e Wereldoorlog verwijderd omdat deze het verkeer in de weg stond en ver-

Foto Leo Schoonhoven HVOR ©, detail

plaatst naar het Kon. Elisabethplantsoen. Begin jaren '60 is de pomp door de gemeente als schroot verkocht aan

Jan van Deelen (beter bekend als Jantje Goddeloos).

(Dr. H.P. Deys, Oud Rhenen 1998 nr. 3)

Uit het HVOR-bestuur

Overpeinzingen van een vertrekkend voorzitter

Terugblik en een toekomstbeeld

Wat zijn de veranderingen geweest in de afgelopen dertien jaar?

In 2007 werd ik gevraagd voor de lustrumcommissie, ingesteld voor de viering van het 100-jarig bestaan van de H.V.O.R. Na de uitgebreide viering o.l.v. Lidy Bultje volgde ik Henk Deys op als voorzitter.

Ik keek er in het begin nogal tegenop, een vereniging met een bepaald imago en een we-

tenschappelijk en licht afstandelijk tintje. Ik wilde deze vereniging een iets duidelijker plaats geven in de gemeente Rhenen, meer herkenbaar, makkelijker benaderbaar, ook meer samenwerking met andere organisaties. Dit was een belangrijk item voor mij, waarbij de geschiedenis van Rhenen het hooftmotief was. Kernen van Achterberg en Elst-Remmerden moesten ook een duidelijk onderdeel zijn van het verenigingsleven door o.a. de twee kernen vertegenwoordigd te laten zijn in het bestuur.

Terugkijkend op de afgelopen jaren is er op alle terreinen veel tot stand gekomen, met name kijkend naar de werkgroepen, stuk voor stuk vaste aandachts- en vergaderpunten, vaak vertegenwoordigd in het bestuur. Er zijn actieve scholenprojecten en er is een Slag om de Grebbeberg.

Ik noem de dinsdagochtendsociëteit, een vaste plek in ons bestaan met een eigen programma met een autonome organisatie. Er is een nieuwe 'OudRhenen' dankzij enthousiaste leden met een nieuwe redactieraad!! Hulde!!!

We doen mee met de regionale organisatie van de omliggende historische verenigingen. Er is volop leven in de

brouwerij, grotere opkomst bij onze winteravondlezingen en andere activiteiten. Dit alles is mogelijk geweest met name dankzij fantastische bestuursleden, royaal en loyaal naar elkaar toe, een vreugde om met elkaar aan tafel te zitten en ook andere dingen te doen.

Naar de toekomst kijkend kunnen we niet op onze lauweren gaan rusten. We moeten vooruit blijven denken om 'onze toekomst' veilig te stellen. Punten van bijzondere aandacht hierbij zijn:

- Nieuwe huisvesting
- Nieuwe leden, ook voor het bestuur
- Ons beleidsplan 2020-2025.

We mogen blij zijn met de auteurs in onze vereniging, met de 'SPOR-Boeken'.

Dit aspect, wetenschap en kennis, moeten we koppelen aan het gewone verenigingsleven met zijn zeer dierbare gezelligheid.

Samenwerken met het stadsmuseum, cultuurplatform, scholen, VVV en andere organisaties die Rhenen rijk is, moet hoog in het vaandel blijven staan.

We verwachten dat onze nieuwe behuizing daar meer dan voldoende mogelijkheid voor geeft.

We moeten profiteren van wat Rhenen te bieden heeft naast Ereveld en Ouwehand. Rhenen is een uniek gebied met een historie die duizenden jaren teruggaat in de tijd. We zijn een boeiend voorbeeld van de naoorlogse wederopbouw met onze mooie ligging aan de Rijn. We moeten gebruikmaken van wat overal hier aanwezig is, in overleg met diegenen die er al mee bezig zijn.

Ik heb vertrouwen in de toekomst van onze H.V.O.R. met zijn actieve bestuur.

Ik verwacht u allen regelmatig te zien, nu als lid van onze Vereniging.

Dank voor de vele goede uren.

Willem van Ommeren,
oud-voorzitter en erelid

Verantwoording

Verrassend leuke klus

- 1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis, Wikipedia

De ligging van de Gasthuisstraat in de Middeleeuwen

Voetnoten

1. Heraldische voorstelling van een kostbaar bontwerk dat bestaat uit stukjes hermelijn en bont van de grijze eekhoorn
2. Knape is in de riddertaal een ridder die nog niet tot ridder geslagen is.
3. Huurcontracten

- H.J.J. Vermeulen, *Bouwsteen en Toetssteen – Een overweging van de bronnen en methoden gecentreerd rond het Gelderse geslacht De Cock*, Proefschrift als boek in 2021 uitgegeven door het KNGGW te 's-Gravenhage, 3 delen.
- Denis Verhoef, *Recensie m.b.t. bovenstaand boek*, Nederlandsche Leeuw Jaargang CXXXVIII, Nr. 1, Maart 2021, p. 41-55.
- R. Jesse, *Oude Inventaris bezittingen van het gasthuis te Rhenen*, Gedrukt bij C. Waiboer te Rhenen in 1915, p. 4.
- W. van Iterson, *De Stad Rhenen* (Assen 1960), p. 277.

Een wandeling door de tuin van Remmerstein

Voetnoten

1. Evelein, Maarten, OudRhenen jaargang 31- september 2012-nr.3, Honderd jaar Remmerstein, 'De tijd vliedt snel gebruik hem wel', - anno 1912
2. Erfgoedhoveniers.nl/ villatuin-stijlen
3. Tuinen en struinen, uit de Groene Verleiding, Gerritjan Deunk
4. Oldenburger-Ebbers, C., OudRhenen jaargang 31- september 2012-nr.3, Honderd jaar Remmerstein, De tuin van Remmerstein en zijn bewoners
5. Michiel Almekinders was vanaf 1987 gedeeltelijk betrokken bij de tuin en vanaf 2007 tuinbaas over de hele tuin.
6. Saskia von Geldern-Bentinck, kleindochter van het echtpaar Philipse, was zo vriendelijk haar grote kennis met betrekking tot de tuin met mij te delen om zo te komen tot inhoudelijke verbetering van de tekst.
7. Uitspraak van Diego von Geldern
8. C.C.V. Evelein- baronesse Bentinck (1943) en S.E.E. von Geldern- baronesse Bentinck (1946)
9. S.P. baron Bentinck (1909-1998)

10. Deze soort kastanjeboom, *Aesculus hippocastanum baumannii* geheten, heeft als bijzonder kenmerk een korte stam met horizontaal groeiende takken waardoor het paraplu-effect ontstaat.

Het vondelingetje van Elst

- Bronnen Geboorteakte Gerarda Hendrika van Elst met daarin de omschrijving van de gebeurtenissen, de gevonden voorwerpen en de aangifte.
- Het Utrechts Archief, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr. 82-03, akte 53.

Met dank aan Nees van den Oosterkamp voor hulp rond topografie, kadaster en de kerkelijke archieven Elst.

Voetnoten

1. De huidige Houweg in Elst
2. Waarschijnlijk wordt hier mousseline bedoeld.
3. Blankestijn, Hans; Dekker, Hens; Laar, Ben van, Begraven in Rhenen. De geschiedenis van de laatste eer in Rhenen, Elst en Achterberg. 2006, pag.180.
4. HUA, DTB, Loenen NH Dopen, Registratienummer 161, pagina 128.
5. HUA, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr.63-05. akte 18.
6. HUA, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr.63-07. akte 32.
7. HUA, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr.63-10. akte 23.
8. HUA, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr.40-18, akte 3.
9. Hier wordt diemit bedoeld, een katonnen stof.
10. Een driehoekig slaapmutsje om de kwetsbare fontanel te bedekken.
11. HUA, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr. 418-18, akte 19.
12. HUA, Memorie van Successie Gerarda Hendrika van Elst Het Utrechts Archief, 337-1 Memories van successie, bureau Amerongen, Inv.nr.48, filmnummer, 2430, akte 62 (en 64).
13. HUA, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr.82-04, akte 62.
14. Bevolkingsregister 1830, Eerste Volkstelling Inv. 629. H.P. Deys, website OudRhenen.

15. Geboorteaktes na 1919 staan in Het Utrechts Archief nog niet online i.v.m. de privacy. 5 H.P. Deys, Rhenen in 1832. Grondgebruik en eigendom. 2 Delen: Tekst en Kaarten, 2002.

Foto Houweg: Links zien we bomen en struiken, maar begin 19de eeuw bevond zich daar het tabaksland (perceel 411) van Cornelis Quint waar het vondelingetje werd aangetroffen. De man met kruiwagen is Bart Quint. Hij woonde aan de Fransweg en was een nazaat van de in dit artikel genoemde Cornelis Quint. Bron: Nees van den Oosterkamp

Collectie Deys online

Voetnoten

1. www.cardbox.com
2. stortenbeker.eu/cardbox.asp
3. MySQL is een veelvuldig gebruikt databasemanagementsysteem. De afkorting SQL staat voor Structured Query Language. De database maakt gebruik van een taal waarmee u gemakkelijk kunt praten met een database. De programmeertaal, bijvoorbeeld php, van de webapplicatie haalt eenvoudig de relevante gegevens op uit de database. In MySQL staat alle informatie digitaal opgeslagen. Deze data worden opgeslagen in tabellen. Hierdoor is de snelheid en flexibiliteit van het systeem groot. (<https://www.siteonline.nl/wat-is-mysql>)

Colofon

OudRhenen

Cultuurhistorisch tijdschrift OudRhenen is een uitgave van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken en verschijnt driemaal per jaar. De redactie nodigt auteurs uit om artikelen te schrijven liefst over de culturele geschiedenis van Rhenen en omstreken. De redactie van het tijdschrift wil een bijdrage leveren aan 'het debat zonder einde': de geschiedschrijving, en die van Rhenen en omstreken in het bijzonder. Het is bestemd voor een breed cultuurhistorisch geïnteresseerd publiek.
Jaargang 41, nummer 1, januari 2022.

Uitgave

Van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en omstreken (HVOR).

Eindredactie

Conchita de Jong, Pieter Vis
Redactie-assistent, Ellen Vlak-Derksen

Redactieraad

Henny Boor, Jan Maarten Doorman, Kees Waiboer

Redactie-adres

p/a Trambaanweg 4, 3911 AH Rhenen
redactie@oudrhenen.nl

Aan dit nummer werkten mee

Henny Boor, Christiaan Baars, Mirjam Groenendijk, Jenneke Hiensch-Hess, Ad de Jong, Conchita de Jong,

Arjan Verhagen, Pieter Vis, Pieter de Vries, Maïke Woldring,

Opmaak

Pieter Vis

Basisontwerp

Michel Backus ('Idee en Ontwerp', Rhenen)

Druk

Drukwerkdeal

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Lidmaatschap Vereniging

De contributie voor lid/abonnee jaargang bedraagt € 23,50 (leuk 'Rhenens' cadeau-tje!) en het lidmaatschap gaat per direct in. Gaarne betaling van de contributie op bankrekening nummer NL70 INGB 0001211163 onder vermelding van 'nieuw lid per (datum)'. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd. Opzeggen kan tot 4 weken voor het einde van het verenigingsjaar dat loopt van januari tot en met december. Het lidmaatschap geldt voor een echtpaar (partners).

HVOR-Bestuur

Voorzitter, Henk van den Berg

Secretaris, Gerrit van Nieuwenhuizen
Penningmeester, Reijer van der Meijden
Bestuursleden, Kees Waiboer, Lex Mulder, Anton de Ridder, Dick van Laar, Nees van den Oosterkamp
PR & Communicatie, vacature

Secretariaat

Ir. G.H. van Nieuwenhuizen, Rozenlaan 72, 3911 DX Rhenen, tel: 0317 - 614 273
info@oudrhenen.nl

Ledenadministratie

Jaap Klootsema, tel: 0317 - 741 203

Website

www.oudrhenen.nl
Info@oudrhenen.nl
Webmaster: A. Verhagen

Werkgroepen

Werkgroep Achterberg, Anton de Ridder
Werkgroep Archeologie, Ton van Drunen
Werkgroep Beeldbank, Gerrit van Nieuwenhuizen
Werkgroep Bibliotheek, Lidy Bultje-van Dillen, Pim Strous
Werkgroep Elst en Remmerden, Dick van Laar en Nees van den Oosterkamp
Werkgroep Genealogie en heraldiek, Ad de Jong
Werkgroep Sociëteit, Bartho Kobus, Kobus van Ingen
Werkgroep Virtueel Rhenen, Henny Boor
Vrouwen van Rhenen, Henny Boor, Mirjam Groenendijk

Errata jaargang 40, nr 1 najaar 2021

Kruidenfabriek 'Lumen Naturae'

p. 17 onder **Het gebouw van Hildo Krop**: 1e regel is weggefallen. Zin moet luiden: Het kantoor- en magazijngebouw werd in 1921 door aannemer Hein de Leeuw gebouwd aan de Van Deventerstraat 2 d7.

Een tekstbord in de Cunerakerk

P. 23/24 Onderschrift triptiek moet zijn:

Triptiek met Laudes Marianae; op het linker paneel de geknielde familie Van Wanroy Utenham met familiewapen, rechts priester Johan Lulofsz van Rhenen (foto Ruben de Heer)

RESIDENCE
RHENEN
RESTAURANT
DE KOTISSEKJE

BRUILOFT TRAINING
VERGADERING CONDOLEANCE
PERSONEELS FEEST LUNCH & DINER
CONFERENTIE EVENEMENT
MANIFESTATIE HIGH TEA
SEMINAR JUBILEUM
PRESENTATIE RECEPTIE

WWW.RESIDENCERHENEN.NL | 0318-542 888 | INFO@RESIDENCERHENEN.NL

van Hees Salon
HAIR • BEAUTY • HAARWERK

FACEBOOK
Like onze bedrijfspagina: "Van Heessalon"
• Blijf op de hoogte van de nieuwste producten
• Enjoy onze belevenissen in onze ontwikkeling
• Profiteer van like en win acties

K KEVIN MURPHY
REDKEN 5TH AVENUE NYC
M MOROCCANOIL
PUPA MILANO

LEERSUM
ma: 13.00 - 18.00 uur
din: 09.00 - 18.00 uur
wo: 09.00 - 18.00 uur
do: 09.00 - 18.00 uur
vrij: 08.30 - 20.30 uur
za: 08.00 - 15.00 uur

RHENEN
ma: 13.00 - 18.00 uur
din: 09.00 - 18.30 uur
wo: 09.00 - 18.30 uur
do: 09.00 - 18.30 uur
vrij: 08.30 - 20.30 uur
za: 08.00 - 15.00 uur

Rijksstraatweg 231
3956 CN Leersum
T 0343 454 056

info@vanheessalon.nl
www.vanheessalon.nl

Herenstraat 23
3911 JB Rhenen
T 0317 614 248

Wij denken niet in cijfers maar in loyaliteit

Jaap van Lienden
Adviseur

Familiebedrijvigheid is ons DNA

persoonlijk | gedreven | onderscheidend

FINANCIËEL | BELASTINGEN | PERSONEEL **Van Lienden & Kooistra**

vlkadviseurs.nl Rhenen | Barneveld | Eefde

Tank & Scheur

T&S Exploitatie, Tank en Scheur, exploiteert onbemande tankstations. Bij deze tankstations kunt u 6 dagen per week 24 uur per dag terecht met heel aantrekkelijke kortingen.

Indien u voor minimaal 20 liter bij ons tankt en uw gegevens achterlaat in onze brievenbus, maakt u kans op 10 x 50,00 cash per twee maanden. Dit wordt uitgereikt met een hapje en drankje.

Tevens kunt u ons vinden via onze facebookpagina Tank & Scheur.

Tank & Scheur • Remmerden 2, Rhenen
Tank & Scheur • Deventerweg 80a, Laren (GLD)
T: 0317 612821 • F: 0317 616073 • E: info@tankenscheur.nl • zondag gesloten

SPECIALITEITEN

SMITS

SINDS 1992

Herenstraat 16
3911 JE Rhenen
0317 · 615 563
info@smitsspecialiteiten.nl

Tapijt!

dat voel je, dat beleef je.

endless cunera

www.cunera.nl
tel. (0317) 619 001

DICK VAN LAAR
BOUWKUNDIG ONTWERP - EN TEKENBUREAU B.V.

Wij verzorgen complete aanvragen ten behoeve van:

- nieuwbouw, verbouw, restauratie, renovatie,
- milieuvergunning, vergunning brandveilig gebruik;
- indien gewenst met bodemonderzoek, bestek en toezicht tijdens de bouw en onafhankelijk bouwkundige advisering

Elsterstraatweg 83, 3922 GE Elst (Utr)
tel: 0318- 47 25 22, fax: 0318 - 47 22 16
info@botdickvanlaarbv.nl www.botdickvanlaarbv.nl

De Groene Kamer

NATUURVOEDING

De winkel in natuurvoeding

www.degroenekamerrhenen.com
Herenstraat 68, Rhenen 0317-612138

